

Viewst. ①
ISSN 2277-8071



RESEARCH NEBULA

*An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly Journal in
Arts, Commerce, Education & Social Sciences*

DOI PREFIX 10.22183

JOURNAL DOI 10.22183/RN

IMPACT FACTOR 5.411

INDEXED IN 52 DATABASES

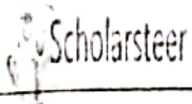
SCOPUS APPROVED WEB BASED MANAGEMENT

GOOGLE CITATIONS

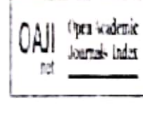
VOLUME IX, ISSUE IV, JANUARY 2021

Published on
6th January, 2021

www.ycjournal.net



S.N	Author(s)	ORCID	Title	Page
1.	P. ABIRAM VISSA Research Scholar, Department of Political Science, Osmania University, Hyderabad, Telangana <i>abhivissa64@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0002-7744-2156	US INFLUENCE IN INDIA-CHINA RELATIONS	14-19
2.	DR. PRITEE DEORAO THAKARE Head, Department of English Jijamata Arts College, Darwaha. Dist. Yavatmal, Maharashtra <i>ragini.thakare@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0002-4434-1283	GOD OF SMALL THINGS: FROM MAN'S TYRANNY TO WOMAN'S TYRANNY	20-23
3.	RAMAKANT KASTURE Late Dr. Shankarrao Satav Arts and Commerce College, Kalamnuri Dist. Hingoli Maharashtra India <i>kasturikant12@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0003-1627-2783	THE THEME OF SALVATION IN 'THE GUIDE' AND 'COOLIE': A COMPARISON	24-27
4.	DR. GAJANAN BAPURAO THAKARE Graduate Teacher, Zilla Parishad School, Kali, Karanja Lad Dist. Washim, Maharashtra <i>gajananthakare2012@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0001-6148-2013	NON-COOPERATION MOVEMENT IN WEST VIDARBHA	28-31
5.	DR. KU. PRIYAMVADA DINESH BHAT Assistant Professor, Department of English, B.B. Arts, N.B. Commerce & B.P. Science College, Digra, Dist. Yavatmal, Maharashtra <i>priyamvadathakur7@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0001-6497-7801	R.K. NARAYAN: THE GREAT INDIAN NOVELIST	32-35
6.	DR. SUDHIR GANESHRAO WAGH Assistant Professor, Head, Department of Hindi, Shivaji College Hingoli, Maharashtra <i>wagh.sudhir001@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0001-7362-7415	DALIT LIFE IN HINDI NOVELS	36-39
7.	DR. PRADEEP RAUT Department of Marathi, Gilani College, Ghatanji Dist. Yavatmal, Maharashtra <i>pradiprautgilanicollege@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0003-2507-0572	FACTORS INFLUENCING THE ATTITUDES AND ROLES OF THE CHARACTERS IN THE NOVELS AGRICULTURAL LAWS AND SUICIDAL FARMERS - A CRITICAL STUDY	40-47
8.	DR. DINESH NICHIT Principal, Sant Gadge Maharaj College, Valgaon Dist. Amravati, Maharashtra <i>nichitd92@gmail.com</i>	https://orcid.org/0000-0003-1172-7211		46-47



AGRICULTURAL LAWS AND SUICIDAL FARMERS - A CRITICAL STUDY

ORCID

<https://orcid.org/0000-0003-1437-1107>

Received: 25.10.2020

Reviewed : 28.10.2020

Accepted: 01.11.2020

ABSTRACT

India is an agricultural country. Today's India is prosperous in terms of agricultural productions. Warehouses are complete full. Agricultural production are growing day by day, all the factories seem to be happy base on it but only farmers are still poor and commit suicide. According data published today, Maharashtra is highest number of suicide farmers in India. The government says that, Agriculture laws 2020 are in interest of farmers but many organisations of farmers are opposing to this new act. What farmers committing suicide day by day, why farmers are opposing to new act. In order to study all this factors, the researcher has used primary and secondary method for data collecting. 100 farmers are selected for interview from five villages of Amravati taluka. The researcher focuses on three agriculture act-2020. After research the researcher gave findings and suggestions.

KEYWORDS:

कृषी कायदे आणि आत्महत्याग्रस्त शेतकरी - एक
चीकीस्तक अध्ययन

प्रस्तावना :-

भारत हा कृषी प्रधान देश आहे . भारताची संपूर्ण अर्थवावस्था हि कृषीवर आधारित आहे . स्वातंत्र्याच्या वेळी कृषीची व कृषी उत्पादनाची अवस्था फार खराब आहे . आज भारत देश कृषी उत्पादनाच्या बाबतीत सृजलाम सुफलाम झालेला आहे . अन्य धान्याची गोदामे पूर्णतः भरलेली आहे . देश मोठ्या प्रमाणात धान्याची निर्यात करित आहे. देशात कृषिविषयक कायदे फार पूर्वीपासूनच आहे ज्या कायद्याच्या आधारावर कृषीची उत्पादन आणि विपणन पद्धती सुरु आहे . या कायद्यात बदल करून नवीन कृषी कायदा २०२० तयार करण्यात आलेला आहे . जुन्या कायद्या नुसार जी कृषी ची पद्धती सुरु आहे त्यानुसार यावर आधारित सर्वच घटक सुखी झाल्याचे दिसते शेतकरी हा एक मात्र घटक असा आहे कि तो आजही गरीब असून आत्महत्या करित असल्याचे दिसत आहे . आज प्रकाशित झालेल्या आकडेवारी नुसार भारतात सर्वात जास्त आत्महत्याग्रस्त शेतकरी महाराष्ट्र राज्यात आढळून येते. शेतकरी आत्महत्या करतात हि बाब नक्कीच चिंतेची आणि चिंतनीय आहे. नवीन कृषी कायदे तयार केलेले आहेत ते शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने शेतकऱ्यांच्या हिताचे आहेत असे सरकारच्या वतीने सांगितले

जाते. मात्र या कायद्याला शेतकरी वर्गाकडून मोठ्याप्रमाणात विरोध होत आहे , कुठल्या मुद्द्याना विरोध होत आहे का होत आहे याचा अभ्यास होणे गरजेचे आहे. शेतकरी दिवसेंदिवस आत्महत्या करित आहेत याची नेमकी करणे कोणती आहेत याची करणे शोधणे काळाची गरज आहे. या सर्व घटकांचा अभ्यास करण्याच्या दृष्टीने संशोधकाने 'कृषी कायदे आणि आत्महत्याग्रस्त शेतकरी एक चीकीस्तक अध्ययन या विषयाची निवड केलेली आहे .

संशोधन विषयाची आवश्यकता आणि महत्त्व :-

कृषी कायदे २०२० तसेच शेतकरी आत्महत्या ह्या दोन्ही बाबी समाजाला तसेच शेतकरी वर्गाला मोठ्या प्रमाणात भेडसावत आहे. तयार केलेले कायदे खरोखरच शेतकऱ्यांच्या हिताचे आहेत कि शेतकऱ्यांचे अहित करणारे आहे . सत्ताधारी वर्ग हिताचे आहेत असे सांगतात मात्र विरोधक कृषी कायदे हे शेतकऱ्यांच्या विरोधात आहेत असे सांगतात. शेतकरी वर्गांनी नेमके कुणाचे ऐकायचे हेच कळत नाही. शेतकरी मोठ्याप्रमाणात या कायद्याला विरोध करित उपोषणाला बसलेत आहेत एकसारखा संप करित आहे. कायदे मागे घेण्याकरिता एकसारखी मागणी करित आहे. दुसरीकडे शेतकरी आत्महत्तेचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे. ह्या सर्व दृष्टीने सदरहू विषयाचा अभ्यास होणे काळाची गरज आहे.

संशोधन विषयाची उद्दिष्टे :-

- १) कृषी कायद्याचे ठळक वैशिष्ट्य समजावून घेणे.
- २) कृषी कायदे शेतकऱ्यासाठी उपयोगी कसे आहेत ते समजून घेणे.
- ३) कायद्यातील कुठल्या मुद्द्यांना विरोध आहे ते समजून घेणे

४) शेतकऱ्यांच्या प्रत्यक्ष मुलाखती घेणे

५) विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या आत्महतेची कारणे शोधणे.

संशोधनाची पद्धती :-

सदरहू विषयाचे संशोधन करण्याकरिता संशोधकाने संशोधनाच्या प्राथमिक आणि दुय्यम पद्धतीचा वापर केलेला आहे. संशोधनाच्या प्राथमिक पद्धतीमध्ये शेतकऱ्यांच्या प्रत्यक्ष मुलाखती घेतल्या आहेत तसेच दुय्यम पद्धतीमध्ये उपलब्ध साहित्याच्या आधारे माहितीचे संकलन केलेले आहे. संकलित माहितीचा यथोचित ठिकाणे वापर केलेला आहे.

संशोधन विषयाची गृहीतके :-

- १) महाराष्ट्रातील शेतकरी आत्महतेचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढतच आहे.
- २) शेतकरी आत्महतेकारिता आर्थिक टंचाई आणि कर्जबाजारीपणा हे दोन घटक जबाबदार आहेत.
- ३) कृषी कायदे शेतकऱ्यांना फारसे समजले नाहीत असे सकृतदर्शनी दिसते.
- ४) कृषी कायद्या बाबत फारशी जनजागृती झालेली दिसत नाही.

न्यायदर्श :-

अमरावती तालुक्यातील एकूण पाच गावांची निवड करण्यात आलेली आहे. या गावातून १०० शेतकऱ्यांच्या मुलाखती घेण्यात येतील. प्रत्यक्ष मुलाखतीतून आणि प्रश्नावलीच्या माध्यमातून माहितीचे संकलन करण्यात येईल.

संकलित माहितीचे सारणीयन आणि अर्थनिर्वचन :-

अ) तीन कृषी सुधार कायदे :-

तीन कृषी सुधार कायदे सरकारच्या एक राष्ट्र एक बाजार या धोरणाशी सुसंगत आहे. हे कायदे कृषी क्षेत्राचे भाविष्य बदलवतील, कृषी क्षेत्रातील मुलभूत समस्यांचा निराकरण करतील, शेतकरी आपल्या मालाचे मूल्य ठरविण्यास सक्षम राहील, आपला माल कुठे विकायचा याचे त्याला स्वतंत्र राहील असे केंद्रीय मंत्री प्रकाश जावडेकर यांचे म्हणणे आहे. तीन कृषी सुधार कायद्यांचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे आहे.१

१) शेतकरी उत्पादने व्यापार व वाणिज्य (प्रोत्साहन व सुविधा) कायदा २०२० :- ह्या कायद्यामध्ये कृषी मालाच्या विक्री समंधी तरतुदी आहेत. कृषी उत्पन्न बाजार समितीने मान्यता दिलेल्या बाजाराबाहेर मालाची विक्री करणे.राज्य आणि

आंतरराज्य यातील हालचालीतील अडथळे दूर करणे,वाहतूक रकमी करणे, ई-ट्रेडिंगची व्यवस्था करणे इत्यादी बाबी यामा समाविष्ट आहेत मात्र याला शेतकऱ्यांचा आक्षेप अ.पी.एम.सी बाहेर विक्री झाल्यास राज्याचे नुकस होईल,मध्यस्त आणि अदत्यांचे नुकसान होईल, आधार किमतीची यंत्रणा मोदकाडीस येईल .

२) शेतकरी (सशक्तीकरण आणि संरक्षण) किंमत आश्वास आणि कृषी सेवा करार कायदा २०२० :- हा कायदा कंत्रे शेतवाबत आहे. यामध्ये आगाऊ तरतूद आहे. पिकांसाठी धान व्यापारी , कंपन्यांशी करार करता येईल. ५ करार करण्या हेक्टर पेक्षा कमी शेती असणाऱ्यांना फायदा, बाजारपेठां अस्थिरतेचा भार कंत्राटदारावर राहील, मध्यास्तांचे उच्चा करून शेतकऱ्यांना पूर्ण नफा मिळेल. पण संघटनांनी याम काही शंका निर्माण केल्यात जसे या व्यावस्तेत शेतक शक्षमपने वाटाघाटी करू शकणार नाही, व्यापारी लहान-लह शेतकऱ्यांशी व्यावसाहिक करार करतील काय

३) अत्यावश्यक वस्तू (दुरुस्ती) कायदा २०२० :-

या कायद्यामध्ये अनेक कृषी उत्पादने वगळण्याचा निघ घेतला . उदा. डाळ, कडधान्य , तेलबिया ,कांदा-बटाटे याम साठ करणाऱ्यावर निर्बंध राहणार नाहीत तथा किमती राहण्यास मदत होईल असे सरकारचे म्हणणे आहे मात्र मोठे कंपन्या वाटेल तेवढा मालाचा साठ करतील शेतकऱ्या कंपन्यांच्या सांगण्याप्रमाणे उत्पादन करावे लागतील संघटनांचे म्हणणे आहे.२

शेतकरी आत्महतेची स्थिती :-

सारणी क्र.१

क्र.	वर्ष	२००३	२००४	२००५	२००६	२००७	२००८	२००९	२०१०	२०११	२०१२	एकूण
१	२००३	३८३६	४१४७	३९२६	४४५३	४२३८	३८०२	२८७२	३१४१	३३३१	३७८६	३७५३२
२	२००४	४१४७	४४७	४४५	४४५३	४२३८	३८०२	२८७२	३१४१	३३३१	३७८६	३७५३२
३	२००५	३९२६	४४५	४४५	४४५३	४२३८	३८०२	२८७२	३१४१	३३३१	३७८६	३७५३२
४	२००६	४४५३	४४५३	४४५३	४४५३	४२३८	३८०२	२८७२	३१४१	३३३१	३७८६	३७५३२
५	२००७	४२३८	४२३८	४२३८	४२३८	४२३८	३८०२	२८७२	३१४१	३३३१	३७८६	३७५३२
६	२००८	३८०२	३८०२	३८०२	३८०२	३८०२	३८०२	२८७२	३१४१	३३३१	३७८६	३७५३२
७	२००९	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२	२८७२
८	२०१०	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१	३१४१
९	२०११	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१	३३३१
१०	२०१२	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६	३७८६
एकूण		३७५३२	८२००	२१.८५								

दरील सारणी वरून असे दिसून येते कि ,महाराष्ट्रातील शेत आत्महतेची आकडेवारी दिवसेंदिवस वाढतच आहे. त्याचप्र

LOWERING INTEREST RATES, ITS IMPACT ON SOCIETY & ECONOMY

Dr. Sanjay Pandurang Kale
S. G. M. Art, Commerce & Science College,
Walgaon

Introduction :

Interest is the cost of funds from the borrowers point of view while it is the yield on capital from the lenders point of view.

Monetary policy operates by influencing the price of money, i.e. the cost of borrowing and the income from saving. The Reserve Bank of India sets the bank rate. This is an interest rate for the Reserve Bank's own market transactions with financial institutions, the rate at which the Reserve Bank will make short-term loans to banks and other financial institutions. This rate is known as the bank rate.

Changes in the Bank rate then affect the whole range of interest rates set by commercial banks, other financial institutions, etc., for their own savers and borrowers. It will influence interest rates charged for overdrafts and mortgages, as well as savings accounts. A change in the Bank Rate will also tend to affect the price of financial assets such as bonds and shares, and the exchange rate.

Impact of Lower Interest Rates on Society and Economy

Monetary policy aims to influence the overall level of monetary demand in the economy so that it grows broadly in line with the economy's ability to produce goods and services. This stops output rising too quickly or slowly. Interest rates are increased to moderate demand and inflation and they are reduced to stimulate demand. If rates are set too low, this may encourage the build-up of inflationary pressure; if they are



set too high, demand will be lower than necessary to control inflation. How does this work?

India's current real interest rates are one of the highest in the world. They result in inflating the cost of production making the industry less competitive in the world market. All the sectors like agricultural, industrial and services sectors are showing signs of slower growth to stimulate the growth, the government through RBI (Bank rate) will have to bring interest rates down. The reduction in interest rate will have a two fold effect:

- a) It will bring down the interest burden of the corporate, agriculturist & also farmers & weaker section.
- b) It will help reduce cost of capital.
 - 1 Lower interest rates will reduce cost of capital, the reduction in cost of capital will stimulate industrial growth and investment.
 2. It will also enable the small and medium industries for growth.
 - 3 Lower interest rates will help in economic upliftment of rural farmers and weaker sections, it can be done by reducing the lending rates under various scheme i.e. under farm mechanisation, pump set, Kisan Credit Card, educational loans scheme and other schemes, such as Prime Minister Rojgar Yojna, IRDP etc.
 4. The farmers, agricultural labourers and non-agricultural labourers and other small businessmen in the rural area are indebted to different agencies (i.e. non-professional money lenders). By lowering interest rates will help in control of exploitation by private moneylenders.
 5. Lowering interest rates also helps for the unproductive activities of villagers, (if they take loans from banks) to meet social obligations like marriages, birth and other ceremonies, which will prevent them from indebtedness.
 6. Lower interest rates have the effects on savers and borrowers. For savers, a rise in interest rate will increase the money received from deposits in banks. For borrowers, a rise in interest rate means higher interest payments for people and firms on their loans.
 7. Lower interest rates mean cheaper loans for the common man which will create demand for goods and services.



8. When interest rates are changed, demand can be affected in various ways. A change in the cost of borrowing affects spending decisions. Interest rates will affect the attractiveness of the spending today relative to spending tomorrow.
9. A change in interest rates will affect consumers' and firms' cash flow. For savers, a rise in interest rates will increase the money received from interest-bearing bank and other deposits..
10. A change in interest rates affects the value of certain assets, such as house and share prices. Higher interest rates increase the return on savings in banks of PPF. This might encourage savers to invest less of their money in alternatives, such as property and company shares.
11. A particular influence on prices comes through the exchange rate. A rise interest rates relative to those in other countries will tend to result in an increase in the amount of funds flowing into India, as investors are attracted to the higher rates of interest. This will tend to result in an appreciation of the exchange rate against other currencies.

Conclusion :

In the last few years interest rates have been deregulated. After the deregulation, interest rates initially moved up. However in recent times, interest rates have begun to come down mainly because of ample liquidity prevalent in the system. The integration of the domestic economy with global economics also had a positive impact on interest rates. The Indian scenario and conditions are not comparable to world standard. We lack the maturity of financial markets and strong infrastructure. This is the reason Indian should not blindly follow international practices of lowering interest rates.

Lowering interest rates has a great impact on various sectors of society such as, Consumers., Borrowers, Agriculturists, Businessmen, Industrialist, etc. and it has impact on the transaction of assets purchase, exchange rates in international foreign exchange market and overall economic activities of the corporate world of the country.



References

- Soman, Mangesh (2002). *"Household savings climb despite fall in interest rates"*. The Economic Times, September 5.
- KrantiGode & Justin Paul (2003). *"Lowering interest rates: Managing transformation"*, IBA Bulletin, Vol. XXV, No.4, April 2003.
- T.P. (2003). *"Managing non performing assets -professional approach"*, IBA Bulletin, January 2003.
- Bhalla V.K. (1996): *"Working capital management: Text and Cases"*, • Anmol Publications, New Delhi.



TRANSIENT CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC

S. P. Kale

Department of Commerce, Sant Gadge Maharaj Art's, Commerce & Science College, Walgaon.
sanjaypkale@gmail.com

ABSTRACT

This article contends that albeit some of the momentary consequences of the COVID-19 pandemic for international trade might be not kidding, they don't have all the earmarks of being unmanageable. From this point of view, one could expect that once the pandemic vanishes (or is in any event leveled out), international trade will return to nothing new. Be that as it may, in an alternate time span, the potential effect of the pandemic can be more significant than at first envisioned, prompting auxiliary changes during the time spent economic globalization. While the seeds of such a procedure were sown sometime prior, the COVID-19 pandemic may worsen existing propensities for states to turn inwards and contend all the more transparently for economic and political predominance in the world. Regardless of whether this really happens will enormously rely upon the length and seriousness of the present pandemic. The greater its effect, the more noteworthy are the odds that we will see the change in outlook in international trade relations and administration.

Introduction

The COVID-19 pestilence has shocked the world. At first, it was viewed as a Chinese, and later South-East Asian, issue. Decision-producers around the globe clearly accepted that the malady could be contained and controlled inside the region, following an example that was apparent in past episodes, for example, SARS. However, because of a combination of various variables of common, political and administrative character, the plague has immediately spread to different pieces of the world and has been in the end perceived by the World Health Organization as a pandemic. The current entomb connectedness among nations clearly encouraged that expansion. So far, the pandemic has been transcendently observed as a general health issue. Starting at 3 April 2020, there were more than 1 million confirmed cases universally, with very nearly 60,000 enlisted passing's. These numbers are relied upon to rise forcefully in the near future. While some nations have all the earmarks of being dealing with the situation (eg China), others are either as yet engaging to hinder the spread of the infection (eg Italy and Spain) or are in the beginning periods, which are normally described by exponential development in cases (eg the USA and Poland). There is, be that as it may, other conceivably similarly genuine consequences, the significance of which might be acknowledged over the long haul. The present general health crisis will be trailed by

the commonly strengthening economic and political emergencies that may at last lead to genuine social unsettling influence as the expenses of the pandemic won't only be high, yet additionally unevenly conveyed, both among nations and among various social gatherings inside states.

Undoubtedly, most specialists hope to see in 2020 a worldwide recession that may take an extreme structure for some nations or regions. For example, JP Morgan Research envisions a two-quarter GDP contraction in the USA of between - 10% and - 25%, and for the Euro Area of between - 15% and - 22%. The pace and degree of potential recuperation despite everything stay open questions. The political emergency may show not just at the national level, by subverting the discretionary help for current governments, yet in addition at the regional or international level. In this context, some specialists, for instance, stress over the eventual fate of the European integration venture, highlighting the lacking response of the European institutions. Others fume COVID-19 pandemic as an existential danger to liberal popular government. Without a doubt, there are some early signs showing that present absolutist inclinations might be fortified later on. International trade is also one of the potential casualties of the present pandemic. As it is too soon to survey the genuine effect of the different procedures that are occurring now, the target of this content is constrained. Rather than recognizing and

breaking down the probabilities of various situations, the intention is to feature one potential game-plan that is by all accounts developing in the field. To this end, the two after sections examine the short-and long-term consequences of the present pandemic for international trade. The last section offers some short conclusions.

Transient Consequences of the COVID-19 Pandemic

The COVID-19 episode has just made profound disruption world trade, influencing both the gracefully and demand sides of the worldwide economy. Numerous legislatures have requested transitory conclusion of non-basic assembling offices, while various corporations either have taken such measures willfully (eg on account of the reduction in the flexibility of work) or have essentially diminished production because of disruptions in their gracefully chains. The effect of the COVID-19 pandemic is, in any case, generally obvious in the international help area. The fundamental casualties are international the travel industry, traveler air travel and container dispatching. Worldwide monetary transactions just as information and communications innovation administrations have also declined altogether. Moreover, according to the ongoing United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) appraisal, which is really founded on conservative assumptions, the COVID-19 episode will cause worldwide remote direct ventures (administration mode 3) to contract by 5–15% in 2020. The demand side has also been influenced as consumers around the world are reluctant right now to go through their money. This phenomenon can be credited to a common dread of loss of salary (eg because of joblessness) and elevated vulnerability. By and large, one may hope to see a continued decrease in the volume of international trade in the coming months. The degree of this decrease is hard to predict. These past weeks have also observed a noteworthy increment in states' recourse to COVID-19-related trade strategy measures. Specifically, some nations have chosen to set up send out controls over certain clinical items (eg clinical ventilators, certain drugs, personal defensive gear) as transitory fare bans or the addition of

permitting/authorization prerequisites. Different nations, concerned with the security of their food supplies, have presented send out restrictions over explicit horticultural items, and these decisions have produced authentic concerns about potential food deficiencies in the worldwide market in the second piece of the year. The issue shows up adequately genuine that it has prompted a joint explanation by the Directors-General of the Food and Agriculture Organization, the World Health Organization and the World Trade Organization (WTO), in which they noted that "uncertainty about food accessibility can start a flood of [additional] send out restrictions, making a lack on the worldwide market". In this context, they called on nations to guarantee that their trade-related measures don't upset the food gracefully chain. In any case, it would be a misstep to imagine that the current epidemiological situation has only brought about an influx of trade restrictions. The image is considerably more mind boggling. Truth be told, various states have as of late evacuated or suspended some trade controls. For example, Argentina has suspended its enemy of dumping obligations on imports of certain clinical items from China, while Canada has briefly disposed of taxes for explicit classifications of items in the event that they are imported by general health offices, medical clinics and testing destinations, or for use by first-response organisations.¹¹ The point of these measures is to guarantee that there are adequate supplies to residential markets (either by diminishing fares or expanding imports). Curiously, some trade restrictions have been diminished (at any rate incidentally) even between the USA and China, the two adversaries that have been stuck in a trade war throughout the previous two years. Specifically, the USA has chosen to reject orchestrate of clinical defensive rigging and gear from additional obligations forced beforehand under its Section 301, and new items might be added to that rundown in the future. Likewise, China has conceded transitory exclusions for certain US products (eg. reagents or disinfectants) from its counter-obligations. The pandemic has also hindered the advancement of different international trade activities around the world, as states are right now distracted with the crisis. A genuine

model is the new understanding between the USA, Mexico and Canada (so-called USMCA) that should supplant the present NAFTA arrangement. Although it has just been sanctioned by each of the three gatherings, its entrance into power relies upon the effective implementation of its obligations at the national level. While the underlying arrangement was scheduled for 1 June 2020, this initiation date is currently impractical. Comparative issues might be looked by the US-China Phase 1 trade bargain concluded in January 2020 – the primer understanding that sets essentials for closure (once more, at any rate briefly) the trade war between the two nations. On its premise, China under took to buy more US merchandise and administration, while the US consented to bring down some of its levies presented for Chinese items somewhere in the range of 2017 and 2019. It is muddled whether, in the current situation, China will have the option to meet the necessary buy edges, and similarly whether the USA will have the option to convey an adequate measure of products and services. On the opposite side of the Atlantic, talks between the UK and the European Union over future trade relations have also slowed down. As per the withdrawal understanding, the transition time frame for the UK finishes on 31 December 2020. In the event that no arrangement is reached, the common trade relations will be represented by WTO rules. That is by all accounts an unappealing option, especially for the post-COVID-19 world, so one may hope to see (most likely moderately soon) the extension of the cutoff time.

Long term Consequences of The COVID-19 Pandemic

The worldwide economy is based on the specialization of work across nations. In accordance with the hypothesis of near favorable position, which gives the foundation to the present arrangement of the international trade of merchandise and enterprises, such specialization takes into account maximization of all out yield and improvement in government assistance. The COVID-19 pandemic has appeared, in any case, that away from of the framework accompany costs. As confirmed by two reporters, "single-source

suppliers, or regions of the world that have practical experience in one specific item, can make unforeseen delicacy in snapshots of emergency, causing flexibly anchors to break down". Such disruptions can have critical effects, both on singular organizations and on worldwide frameworks of distribution. For instance, China is a predominant worldwide provider of dynamic pharmaceutical elements for some significant medications. In 2018, it represented 95% of the US imports of ibuprofen, 91% of hydrocortisone, 40–45% of penicillin and 40% of heparin. Such a situation turns out to be especially dangerous in the midst of emergency when production offices are not completely operational, while the demand of the household market may expect nations to divert some portion of their fare. This is also valid for different divisions, regardless of whether the consequences of potential disruptions are not all that dramatic. This newfound hazard may in the long run lead to significant changes in existing flexibly chains. The early indications of such a procedure have been obvious over late years with the Trump Administration forcing American organizations (though for various reasons) to move their production back to the USA, or if nothing else to outside of China. These endeavors have been only halfway effective; however the present flare-up may trigger an increasingly demanding response. Curiously, it appears that both privately owned businesses and governments may now be keen on presenting such modifications. From the perspective of privately owned businesses, shortening and differentiating gracefully chains can be a rational methodology that permits them to guarantee smoother operations and takes out the danger of flexibly deficiencies. For governments, this might be an approach to confine reliance on one nation (especially in crisis situations) and as a consequence improve them arranged for future emergencies. Thusly of reasoning is very much delineated by the ongoing proclamation from US Secretary of State Mike Pompeo during a meeting wherein he focused on the need to "in a general sense audit our flexibly chains and ensure that we realize those gracefully chains and have control over them for minutes simply like this". It appears that this methodology will be followed

paying little mind to who wins the up and coming presidential election. Before, administrative activities planned for decreasing vulnerabilities in flexibly chains have pulled in bipartisan help in the American Congress. Drawing on authentic equals, some analysts contend that the consequences of the pandemic will be much progressively extensive. They figure a subsequent profound and enduring transformation of the procedure of globalization. The new world, true to form to rise, will be portrayed by more tightly immigration rules, recently raised trade and speculation hindrances and mechanical decoupling, with a focal job held for states as opposed to for international institutions (as it appears that only states are fit for offering solutions to existential difficulties, for example, the COVID-19 pandemic). The likelihood of this situation is additionally expanded by different ongoing developments. It appears that some central reorganization of the worldwide economy and international request has really been continuing for quite a while. In this context, it is important that some multilateral institutions have just been underestimated. The WTO may serve here as an ideal model with its mostly deadened question settlement framework. In response to the arrangement of late migration emergencies, immigration rules have also been reinforced in numerous nations. Worldwide trade restrictions have been on the ascent for most recent few years, and they are not constrained to the economic relations between the USA and China. The European Union, which is traditionally open to international trade, has as of late taken an increasingly decisive position in its eagerness to force all the more overwhelmingly its enemy of dumping obligations, countervailing measures and trade sanctions, just as to attempt vital venture

screening.²⁴ Technological decoupling – seen by both China and the USA as far as competition for worldwide innovative matchless quality – has been a significant piece of their trade war.²⁵ A progression of the ongoing competition procedures by the European Commission against American mechanical organizations also appears to constitute one of the components of this process. Whether this will prompt the resurrection of national states (as proposed above) or rather to a segmentation of the world that will be founded on regional economic coalitions around neighborhood hegemony that go up against one another in the worldwide force game is as yet an open question.

Conclusions

Albeit some of the momentary consequences of the COVID-19 pandemic for international trade are not kidding, they don't seem, by all accounts, to be unmanageable. From this point of view, one could expect that once the pandemic vanishes (or is in any event leveled out), international trade will return to the same old thing. In any case, in an alternate time span, the potential effect of the pandemic might be more significant than at first envisioned, prompting basic changes during the time spent economic globalization. While the seeds of such a procedure were sown sometime prior, the COVID-19 pandemic may intensify existing inclinations for states to turn inwards and contend all the more straightforwardly for economic and political strength in the world. Regardless of whether this really happens will enormously rely upon the length and seriousness of the present pandemic. The greater its effect, the more noteworthy are the odds that we will see the change in perspective in international trade relations and administration.

References

1. The size of the initial outbreak is due to the Chinese authorities ignoring, for political reasons, early signs of the unfolding epidemic, while many other countries have been late with their regulatory responses. COVID-19 as such has turned out to have a relatively high transmission rate, with a considerable number of infected people remaining symptomless, which facilitates new infections.
2. Cf John Hopkins University & Medicine, Corona virus Resource Center <<https://coronavirus.jhu.edu/map.html>>.

3. For an interesting overview of different narratives on the COVID-19 pandemic and its consequences, see A Roberts and N Lamp, "Is the Virus Killing Globalization? There's No One Answer", Barron's, 15 March 2020 <<https://bit.ly/39EQiuB>>.
4. JP Morgan, "Fallout from COVID-19: Global Recession, Zero Interest Rates and Emergency Policy Actions", 27 March 2020 <<https://www.jpmorgan.com/global/research/fallout-from-covid19>>.
5. For example, the Hungarian Parliament has recently passed a law that gives virtually unlimited power to the Prime Minister (see L Gall, "Hungary's Orban Uses Pandemic to Seize Unlimited Power", Human Rights Watch, 23 March 2020 <<https://bit.ly/2QYRIKq>>). China is also using the current crisis to cement the power of the ruling communist party.
6. WTO, "Services Trade Barometer", 11 March 2020 <https://bit.ly/39womJC> (note that those data cover January 2020 and the whole situation has worsened in the subsequent months as the epidemic unfolded).
7. UNCTAD, "Impact of the Corona virus Outbreak on Global FDI", March 2020 <<https://bit.ly/2xH4bv2>>.
8. In principle, those measures are WTO-compatible. While they may be regarded as prohibited quantitative restrictions on exports, they are potentially justified as necessary to protect public health. Of course, they need to be applied in a manner that does not discriminate between WTO Members and cannot constitute a disguised restriction on international trade.
9. S. Nguyen, "Coronavirus: Vietnam Stockpiles Rice as Outbreak Spreads and Food Security Concerns Grow", South China Morning Post, 28 March 2020 <<https://bit.ly/2QZME89>>.
10. "Joint Statement by QU Dongyu, Tedros Adhanom Ghebreyesus and Roberto Azevêdo, Directors-General of FAO, WHO and WTO", 31 March 2020 <<https://bit.ly/3433Uis>>.
11. WTO, "COVID-19: Trade and Trade-Related Measures (as of 29 March 2020)" <https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/covid_measures_e.pdf>.
12. DW Layton, J Zhang and H Li, "The Impact of COVID-19 on the US-China Trade Relationship", Mayer Brown, 13 March 2020 <<https://bit.ly/39zCXE1>>.
13. J McGregor, "Revised NAFTA Will Not Take Effect on June 1, as Trump Had Hoped", CBC, 31 March 2020 <<https://www.cbc.ca/news/politics/tuesday-nafta-june-coming-into-effect-1.5516490>>.
14. S Payne, G Parker and J Brunsden, "Brexit Transition Deadline in Doubt as Talks Called Off", Financial Times, 17 March 2020 <<https://www.ft.com/content/14232572-686e-11ea-800d-da70cffe4d3>>.
15. H Farrell and A Newman, "Will the Coronavirus End Globalization as We Know It?", Foreign Affairs, 16 March 2020 <https://fam.ag/2QYcdXg>.
16. D Palmer and F Bermingham, "U.S. Policymakers Worry about China 'Weaponizing' Drug Exports", Politico, 20 December 2019 <<https://politi.co/2QXHidx>>.
17. JR Reed, "President Trump Ordered US Firms to Ditch China, but Many Already Have and More Are on the Way", CNBC, 1 September 2019 <<https://enb.cx/3aLGh0p>>. For an analysis of the American trade policy under Trump, see L Gruszczynski and J Lawrence, "Trump, International Trade and Populism" (2018) 49 Netherlands Yearbook of International Law 19.
18. "Secretary Michael R. Pompeo with Hugh Hewitt of the Hugh Hewitt Show", US Department of State, 26 March 2020 <<https://bit.ly/2UyjGyn>>.
19. Cf J Whalen, "Commission That Advises Congress on China Warns of Prolonged Strategic Competition", The Washington Post, 14 November 2019 <<https://wapo.st/2UDfOMR>>.
20. H James, "A Pandemic of Deglobalization?", Project Syndicate, 28 February 2020 <<https://bit.ly/3bK1o3e>>.
21. I Bremmer, "Why COVID-19 May Be a Major Blow to Globalization", Time, 5 March 2020.

- <<https://time.com/5796707/coronavirus-global-economy>>. For the contrary view, see Z Karabell, "Will the Coronavirus Bring the End of Globalization? Don't Count on It", *The Wall Street Journal*, 20 March 2020 <https://on.wsj.com/2WZW9rP>
22. For an in-depth analysis of this crisis, see C Lo, J Nakagawa, T-F Chen (eds), *The Appellate Body of the WTO and Its Reform* (Amsterdam, Springer 2020).
23. Eg WTO, "Overview of Developments in the International Trading Environment. Annual Report by the Director-General (Mid-October 2018 to Mid-October 2019)". 29 November 2019, WT/TPR/OV/22.
24. H von der Burchard, J Barigazzi and K Oroschakoff, "Here Comes European Protectionism", *Politico*, 23 December 2019 <<https://politi.co/39CruDH>>.
25. C Ting-Fang and L Li, "The Great US-China Tech Decoupling: Where Are We Now?", *Nikkei Asian Review*, 30 December 2019 <<https://s.nikkei.com/2UAWCE2>>.
26. See, eg, RD Kaplan, "Coronavirus Ushers in the Globalization We Were Afraid of", *Bloomberg Opinion*, 20 March 2020 <<https://bloom.bg/2USsBKa>>.

ISSN 2349-1027

International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCHERS

(UGC Approved, Refereed & Peer Reviewed Research Journal)

Year -VII, Issue -XIII, Vol.- II

**Impact Factor 5.47
(GRIF)**

Aug. 2020 To Jan. 2021

EDITOR IN CHIEF

Dr. NILAM CHHANGANI

**INDEX**

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Problems and Prospects of the Small Scale Industries Dr. Rita Deshmukh	1
2	Tax policies for Social and Economical Problems Dr. R. V. Tanshette	6
3	The Need For Developing Women Entrepreneurs Dr. Sunil Kedar	9
4	Quality in Research and Challenges of Plagiarism : An Overview Dr. Nilam Chhanghani	16
5	Flow and Heat transfer of Non-newtonian fluid over a stretching sheet P. T. Manjunatha	21
6	Role of Laser in Optical Storage Devices C. T. Birajdar	35
7	भैरवप्रसाद गुप्त के उपन्यास साहित्य का परिचयात्मक आलेखन डॉ. महावीर रामजी हाके	38
8	भारतीय संस्कृति में अश्रम व्यवस्था : एक दृष्टीक्षेप डॉ. वी. जी. माने	42
9	राष्ट्रमाता जिजाऊ यांचे हिंदवी स्वराज्य निर्मितीतील योगदान डॉ. एम. एस. कांबळे	46
10	भारतीय लोकशाहीतील माध्यमांची भुमिका डॉ. ए. वी. गालफाडे	49



The Need For Developing Women Entrepreneurship

Dr. Sunil Kedar

Dept. of Commerce,

Sant Gadge Maharaj Mahavidyalaya,

Valgaon, Dist. Amravati

ABSTRACT

Women entrepreneurs is required to perform all the functions include product analysis, determination of objectives, idea generation screening, project analysis, forms of business organization, promotional formalities, raising of funds, man power innovation, co-ordination, control, machine materials, supervision and leadership and operation of business. Though out the world women's participation in economic activities is increasing. The Role of women entrepreneurship is also increasing. In India too, women are participating in large numbers in almost all the spheres of economic activity, from village to city, we can see large numbers of women workers and entrepreneurs contributing towards the national income of the country.

Introduction :

Women entrepreneurs are playing a very important role in any developing economy in terms of their contribution to economic development. Women community though equals men in population, do the two-third of the worlds work hours, but receive 10% of the world's income and even less than one percent of world property. In almost all countries the governments are providing

special provisions for women's development of efforts are being made to extract maximum use of women's talent.

In India though during Veda, Upanishad periods, women were given much respect and they enjoyed equal right with men all fields, slowly women's position deteriorated and now we can see that she is being harassed in all respects.

Though, during Britishera, steps were taken to

improve the status of women in India, it was only after the Independence she enjoyed privileged rights. As per constitution, she is given equal status with man & several special provisions are there for her Upliftment. Yet it is said to note that women have not utilized the laws properly and still they feel protected behind their men's back. Only a small percentage of women have taken maximum advantage of the laws & facilities available to them and have shined in various fields. Now we can see the ladies working not only in the primary and secondary sectors, but also being successful in the military and defence Field. So many women Doctors, Lawyers, Scientists, and Teachers have shown that they are not less efficient to men, but are more efficient, intelligent and hard working, etc.

In modern days, women entrepreneurs are playing a very important role in business, trade or industry. Majority of women entrepreneurs are engaged role in other spheres like politics, administration, medicals, engineering, technical and technological, social and educational services. Women are seen not only in kitchen activities but also in the law, science, medical and even in police and military services.

Even late prime minister, Smt. Indira Ghandi stressed the women have trailed behind men in almost all sectors could be raised by providing with opportunities for their independent means of employment.

The World Bank recommended that the surest and infact the only way to lift India out of poverty is to educate and enhance the status of

the country's women. The women's health and skill is more important for any family as she can work and contribute to the income of the family. And hence steps should be taken to uplift her position, health, education and ability.

According to schumpeter "women who innovate imitate or adopt a business activity are called women entrepreneurs." Government of India, "an enterprise owned and controlled by women and having a minimum financial interest of 51% of the capital and giving at least 51% of the employment generated in the enterprise to women."

Women entrepreneurs is required to perform all the functions include product analysis, determination of objectives, idea generation screening, project analysis, forms of business organization, promotional formalities, raising of funds, man power innovation, co-ordination, control, machine materials, supervision and leadership and operation of business. Though out the world women's participation in economic activities is increasing. The Role of women entrepreneurship is also increasing. In India too, women are participating in large numbers in almost all the spheres of economic activity, from village to city, we can see large numbers of women workers and entrepreneurs contributing towards the national income of the country.

During the early decades of planning, women's role in economic activity was not given much importance and only the draft of sixth five year plan (1980-1985) had stressed for special emphasis on the issues of women entrepreneurship

and the steps were undertaken.

MEANING AND DEFINATION OF ENTREPRENEURSHIP.

It is a process where one person getting himself self employed provides job to others also. The person is called "entrepreneur." He acts as leader.

Entrepreneurship creates employment opportunities and extracts the use of natural and human resources. Entrepreneurship is breaded by self employment and contributes much towards the national income of a country and leads for economic growth. In India state and private entrepreneurship co-exists. The small scale industrial sector and business are left completely too private entrepreneurship. As small scale sector is breeding ground for large scale entrepreneurship, rapid growth of small scale sector is essential.

Women Entrepreneurship:

It is the process where women take lead and organize a business or industry and provide employment opportunities to others. Though women entrepreneurship is a recent phenomenon in India, which came into prominence in late 1970s, now we see that more and more women are venturing as entrepreneurs in all kinds of business and economic activities and services sectors. Though at the initial stage women Entrepreneurship developed only at urban areas, lately it has extended its wings to rural and semi urban areas too. Women industries mainly fall into informal sector where less than 10 persons with or without power and less than 20 persons without

power are engaged and they will be of labour intensive and rely on indigenous resources, family ownership and only small scale skills are sufficient. Now, however women entrepreneurs have diverted towards non-traditional activities too due to spread of education & favorable govt. Policies towards development of women entrepreneurship. The Govt. and Non Govt. organizations are giving more prominence to promote self-employment among women and build women entrepreneurship. Special financial assistance is provided & training programmes are organized for women to start their ventures.

NEED FOR DEVELOPING WOMEN ENTREPRENEURSHIP:

In India only 8% of the small scale manufacturing units are run exclusively by women entrepreneurs which are proportionately very small as compared to other developed and developing countries. In USA alone, about 50% of the business will be owned by women. In modern days, women do not want to stay within the four walls of a house but they want to become, like their male counterparts, achievement-oriented, career-minded and economically independent so that they would be able to provide costly high level medical and technical education to their children and lead high standard of living in their life.

Areas of women Entrepreneurship:

Women participation may be found in the following fields:

1. Women participation may be found in the rural areas likes, ice cream, cold drinks, canned products, papads, pickles, food industry,

readymade garments, convenience food, processing of fruits and vegetables baby foods, traditional medicine preparations etc.

2. Women participation may be found in the Urban areas likes, beauty parlours, paying guest centers, STD booths, travel and tourism, poster and indoor plant library, nursery classes, child care center, computer training center, yoga center, health clubs, typing center, Xerox or photocopying, mini laundry etc.

So, women entrepreneurs can take a lead more importance for agro-based products and allied products.

Problems and constraints faced by women entrepreneurs:

In India women entrepreneurship is facing so many problems. The major ones are:

1] Family discouragement:

AS women in India have to work amidst social taboos, restrictions etc. They are not supported much to undertake entrepreneurship by their family members. Generally, husband or elder persons in a family do not allow women to venture because without the consent and full support of her husband and without the cooperation and encouragement from the others members of and family, no women entrepreneur can hope to succeed in her business.

2] Social Barriers:

Women entrepreneurs in India are always seen with suspicious eyes, particularly in rural areas. Women suffer from many restrictions imposed by men on their role and capacity, elders in the family restrictions, and though India is a

secular country, in practice, So many castes & religion dominates with one another & it hinders women entrepreneurs.

3] Lack of self-confidence and risk-bearing capacity:

Women lack self-confidence and always feel that they may not be successful and hence hesitates to take risks. Their risk-bearing capacity is always less. Therefore, low ability to bear economic and other risks, lack of training, lack of communication skills, low education, lack of infrastructure etc.

4] Psychological factors:

Always women feel that she is women and less efficient those men and hesitates to take risks. As she has to play a dual role if she employed in work she has to strive hard to balance her family life with care and hence feels better to be housewife.

5] Lack of practical knowledge:

Though women may be educated and have qualified knowledge, she lacks practical knowledge and hence, hesitates to establish her own venture.

6] Problem of finance:

Women entrepreneurs lack property in their own name and hence banks and financial institutions may hesitate to render finance.

7] Problem of marketing:

As generally women entrepreneurs will have small scale business they have to strive hard to sell their products in the modern competitive world; their marketing knowledge will be less and lack marketing skills as compared to men.

8] Problems of middlemen: Women entrepreneurs have to face the problems of middlemen more, as they generally depend more on them, their margin of profit will be more and hence cause for higher selling price which affects consumer's attraction to wards women's products.

9] Lack of information: Women entrepreneurs lack knowledge of availability of raw materials, financial facilities and Govt. help & subsidy etc.

10] Others problems: likes, lack of educations skills, lack of viable concept, lack of business information and experiences, lack of skilled manpower, delayed decisions, working problems, shortage of funds, heavy competition, legal formalities and inadequate vocational and technical training etc.

They lack knowledge of advanced technology also and hence cannot widen their markets. Hence, it becomes necessary for the society and Govt. to find remedies for the problems of women entrepreneurship and take steps for promoting women entrepreneurship. Already the central and state Govt. and non-govt. organizations have takes so many steps to solve the problems of women entrepreneurs and yet they have to provide special incentives & subsidy.

THE REMIDAL MEASURES UNDERTAKEN FOR PROMOTION OF WOMEN ENTREPRENEURSHIP ARE:

1. Govt. agencies, associations of women entrepreneurs:

NGOs and CBOs (community based organizations) have carried on so many programmes for development of women

entrepreneurship.

2. Increase of opportunities for women education: Govt. has stressed on women education & special programmes have been introduced. Already Dept. of science & technology has opened science & technological entrepreneurial park (STEP) on the campuses of the engineering colleges and universities which provides entrepreneurial knowledge to the student ventures, which helps much.

3. Financial assistance: Banks, financial institutions are leading more freely to women entrepreneurs today.

4. Increase of market facilities: Govt. is arranging more and more fairs and exhibitions which help for marketing of women products.

5. Development of infrastructure: Due to the development of transport & communication throughout the country, it has become easy for the marketing of women products too.

6. Development of self employment programmes & training:

As self employment breeds entrepreneurship, Govt. programmes of self employment and training facilities are helping much for the development of women entrepreneurship. Yet it is necessary to increase such training programmes for rural youth & women.

Thus, it is necessary to increase to develop women entrepreneurship by solving their problems.

THE SUGGESTIONS FOR FURTHER PROMOTION OF WOMEN ENTREPRENEURSHIP ARE:

1. More and more professional colleges for women should be opened and post

education programmes should be implemented. Vocational & technical education should be provided to women at cheaper rates.

2. Government has to lend more subsidies to women entrepreneurs and banks and financial institutions should lend at cheaper rates for women entrepreneurs.
3. More and more practical knowledge of marketing conditions and other situations should be provided during the educational levels only & training programmes should be enhanced.
4. As women entrepreneurs have to face severe marketing problems, they should be taken into consideration by the Govt. and non Govt. & steps should be taken to solve them. Markets should be developed in rural and urban areas so that women entrepreneurs can sell them easily in the nearest markets.
5. More and more self employment and training programmes should be undertaken specially for women community by government and non-government organizations and marketing facilities should be expanded.
6. To provide up-to-date market and other information, better to open information bureaus at very Town or District level. The single window system helps to achieve this.
7. The common facility centre under government agencies should be necessary

to supply raw material and to undertake marketing finished products

8. More and more Research and Survey Programmes:

More research programmes should be conducted and the steps should be taken to solve the problems of women entrepreneurs. More and more publication of the achievements of the women entrepreneurs should be made in the press, T.V. and Radio broad casting etc.

Thus, it is necessary to develop women entrepreneurship by solving their problems. We can see a big list of government and non-government **agencies and programmes** helping for the promotion women entrepreneurship. The important are as below:

Women's Corporate Finance Corporation [WCFC], Federation of Societies of Women entrepreneurs [FSWE], Small Entrepreneurship Development Institute of India [SEDI], District Industrial Centre [DIC], Development of Women and Children in Rural Areas [DWCRA], Integrated Rural Development Programme [IRDP], Prime Ministers Rozgar Yojana [PMRY], Training of Rural Youth and Self Employment [TRTSE], Micro Credit Scheme [MCS], Mahila Vikas Nidhi [MVN], Consortium of Women Entrepreneurs of India [CWEI].

Yet, the government at centre and states should have specific programmes for promoting women entrepreneurship and getting their talent useful to the society. Association of women entrepreneurs, government agencies, NGOs and

CBOs should create greater awareness among young women to undertake entrepreneurship. They should maintain, mobilize and identify the group of women or individual female both in rural and Urban areas for undertaking entrepreneurship venture.

Conclusion:

As due to globalization of trade and control of the international trade by WTO, we see the short comings of liberalization and privatization. Measures should be taken to face the severe competition posed by big countries and multinational companies by encouraging women entrepreneurship too and face the business crisis. A quality control system to help the women entrepreneurs in order to face competition should be followed.

As entrepreneurship opportunities will be more in small and medium scale Industries, the sector should be given prominence and proper marketing strategy for such products should be planned and implemented which will give scope for women entrepreneurs. Rural Township and village enterprises on the basis of China should be developed in India too [which helped much for the economic reforms to China]. It has become necessary for Indian economy to generate more and more efficient women entrepreneurs to meet the modern business challenges both from house and abroad. The women entrepreneurship will give opportunities for other women and thus increase in social status of women. Women community is welcomed to participate in more numbers in the entrepreneurship so that they will also equally

contribute to the national economy.

If Indian women's talent will be utilized properly, one day India will become an Ideal country to others.

References :-

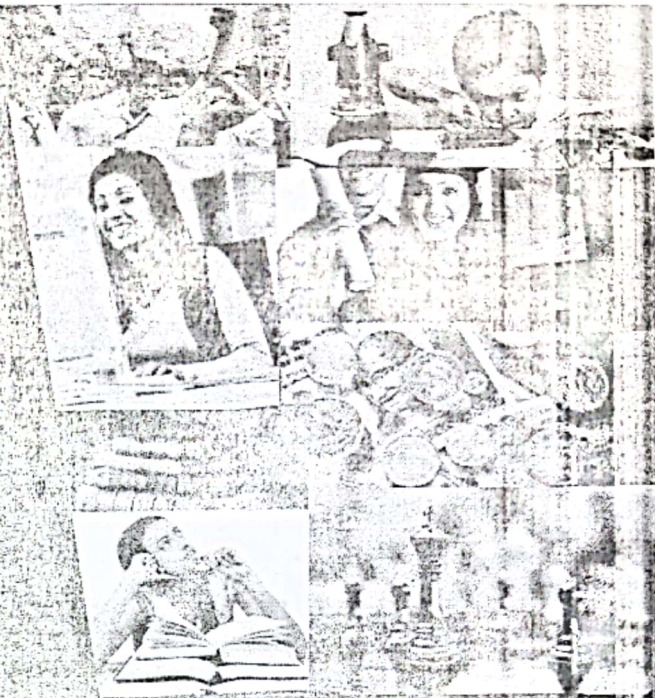
1. Vise, MedhaDubhashi [1987] Women Entrepreneurs in India, New Delhi, Mittal.
2. ILO Report [1998] Women in Indian labour Force, Bangkok, ILo.
3. Dhameja, S.K. [2001] Women Entrepreneurs, Deep and Deep Publications [P] Ltd, New Delhi.
4. Mohiuddin, A, [1983]: "Entrepreneurship Development Among Women – Retrospect and prospect", SEDME 10[2].
5. Mishra, S.P. [1996]. "Studies on Women Entrepreneurs- Factors Affecting Women Entrepreneurship in Small and Cottage Industries in India", [ILO/SIDA].
6. Raghavalu, M.V. [2003], "Women Entrepreneurship in Backward Areas", SEDME, Vol. 30, No.4. Dec., NISIET.

NATIONAL CONFERENCE

2020-2021

ON
Impact of National
Education Policy
2020
on Youth and Women
Empowerment

27, April-2021



Organized by



Chhatrapati Sambhaji Maharaj Pratishthan, Amravati-431 005

PUNDLIK PRASHASAKY MAHAVIDYALAY

AMRAVATI

18	प्राथमिक शिक्षण ते उच्च शिक्षणातील परिवर्तनासाठी 'राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०' ची प्रमुख भूमिका आणि राष्ट्राची गरज ! प्रा.डॉ. जोत्सना पुसाटे	63
19	नविन शैक्षणिक धारण २०२० मधून स्त्री सक्षमीकरणाने दिशा प्रा. निलीमा माहुरे	67
20	उच्च शिक्षा के क्षेत्र में कौशल विकासार्थ सहा. प्राध्यापक प्रदिप खेडकर	69
21	महिला सक्षमीकरणाना कौटुंबिक आर्थिक स्थितीवरील परिणामाचा अभ्यास प्रा. प्रिया खोरगडे	73
22	क्रीडा आणि राष्ट्रीय शिक्षण धोरण: एक समज प्रा.चंद्रशेखर सुरेंद्र इंगोले	76
23	राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२०ची उच्च शिक्षणामध्ये भूमिका Rashmi Madhukar Khedkar	79
24	Roal of Social Science Programme in New Education policy प्रा.डॉ.सौ.सिमा अढाऊ	82
25	युवकांच्या सक्षमीकरणाच्या संदर्भात नविन शिक्षा नितीचे समाजवास्तवीय विप्लेशन संदीप महादेवराव हाडोळे	86
26	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण – २०२० : एक अवलोकन प्रा.डॉ.संजय काळे	89
27	शोध और शैक्षिक वृद्धि का विकास डॉ.श्याम दळवी	94
28	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणांतर्गत व्यावसायिक शिक्षण Sneha Ramraoji Wasnik	97
29	शिक्षा और प्रशिक्षकों की गुणवत्ता डॉ. सुनिलकुमार	102
30	स्त्री सक्षमीकरणातील अडथळे प्रा.सौ.सुषमा सु. जाजु	105
31	नवे शैक्षणिक धोरण आणि मातृभाषा वंदना भोयर	110
32	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चा कृषी क्षेत्रावर होणा-या परिणामांचा अभ्यास प्रा. अनिता धुर्वे	114
33	Analysis of Status of English Language in National Education Policy 2020 Mr.Anup Dadarao Atram	118
34	Role of Education in the Empowerment of Women in India. Asst.Prof. Archana P. Tiwari	121
35	Status of Women Education in Amravati District Dr. Aruna P. Patil	124
36	Concept of Women's Empowerment through Physical Education and Sports under National Education policy (NEP) 2020 Dr. Atul R. Patil	134
37	Focus On Nep 2020 In The Perspectives Of Youth & Women Empowerment Dr. Parag R. Kukade	139
38	Valuation Of Selected Coordinative Ability InRelation Of Performance Of Volleyball Female Players Prof. Hanumant Lunge	145

**महिला सक्षमिकरणाचा कौटुंबिक आर्थिक स्थितीवरील परिणामाचा अभ्यास****प्रा. प्रिया खोरगडे****संत गाडगे महाराज महाविद्यालय, वलगाव****मुख्य शब्द :-** महिला, सक्षमीकरण, आर्थिक**सारांश :-**

भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त झाल्यानंतर सार्वभौम विकासाची संकल्पना विचारात घेवून नियोजनाच्या माध्यमातून विकास असे धोरण निश्चित करण्यात आले त्या अनुषंगाने भारतात कुटुंब अर्थव्यवस्था अस्तित्वात आली कुटुंब म्हटले की स्त्रि व पुरुषांचे एकत्रीकरण होय परंतु देशात पुरुष प्रधान अर्थव्यवस्था अस्तित्वात होती त्यामुळे स्वातंत्र्यापूर्वी पासून पुरुषांनीच फक्त आर्थिक उत्पन्नाचे काम करायचे व त्यांचे वर अवलंबून राहून स्त्रियांनी आपले जिवन जगायचे असे धारणा होती परंतु भारताला स्वातंत्र्य प्राप्ती नंतर औद्योगीकरणाच्या माध्यमातून सार्वभौम विकास ही संकल्पना अस्तित्वात आली माध्यमातून सार्वभौम विकास ही संकल्पना अस्तित्वात आल्यामुळे विभिन्न क्षेत्रात कामगारांची मागणी वाढली ती मागणी पूर्ण होण्याकरीता मानव एका ठिकाणाहून दुस-या ठिकाणी कामाच्या निमित्ताने स्थलांतरीत होवू लागला त्यामुळे विभक्त कुटुंब ही संकल्पना अस्तित्वात येवून प्राप्त होणारे उत्पन्न कौटुंबिक गरजा पूर्ण करण्याकरीता कमी पडू लागले त्यामुळे संबंधीत बाबींवर पर्याय शोधण्याच्या भुमीकेतून स्त्रि वर्ग बाहेर पडून उत्पन्नाचे मार्ग शोधू लागल्या तसेच औद्योगिक मनुष्याची मागणी लक्षात घेवून स्त्रियांनी विभिन्न क्षेत्रात शिक्षण प्रशिक्षण घेवून उपलब्ध असणा-या रोजगाराच्या क्षेत्रात प्राप्त संधी काबीज करण्या करीता स्पर्धा निर्माण झाली संबंधीत स्पर्धा दिवसेंदिवस अधिकाधिक जमजशी वाढत आहे तमतशी स्त्रि वर्ग विभिन्न नविन नविन क्षेत्रात रोजगाराच्या संधी काबीज करीत आहे. तसेच प्रत्येक स्त्री कोणत्याही क्षेत्रात काम करण्याची आपली स्वतःची सक्षमता निर्माण केल्यामुळे औद्योगिक क्षेत्रात ज्या रोजगाराच्या संधी काबीज करण्याच्या स्त्रियांचा सहभाग वाढला एकुण कुटुंबापैकी 18 टक्के कुटुंबातील स्त्रियांची स्वतःची उत्पन्नाची स्वतंत्र माध्यमे निर्माण झाली आहे. त्यामुळे औद्योगिकीकरणाचा परिणाम महागाई वाढीवर झालेला असला तरी स्त्रियांनी सुध्दा उत्पन्नाचे स्वतंत्र माध्यम निर्माण केले असल्यामुळे एकुण कुटुंबाच्या उत्पन्नात कशा पध्दतीने वाढ झाली व त्यांचा कुटुंबाच्या आर्थिक स्थितीवर झालेला परिणामाचा अभ्यास करण्याकरीता अभ्यासीकेने महिला सक्षमीकरणाचा कौटुंबिक आर्थिक स्थितीवर झालेला परिणाम या विषयाची अभ्यासाकरीता निवड करण्यात आली संबंधीत विषयाचा अभ्यास करण्याकरीता तुलनात्मक अध्ययन पध्दतीचा वापर करण्याचे निश्चित केले त्या अनुषंगाने अभ्यासाला पूर्णत्व येण्याकरीता न्यादर्शाची निवड करीत असतानी स्त्रि सक्षमता असणारे 25 कुटुंब व स्त्रि सक्षम नसणारे 50 कुटुंबाची अभ्यासाकरीता निवड केली संशोधनाचा वेळ व मर्यादा लक्षात घेवून अभ्यासाची कालावधी 1 जानेवारी ते 30 जानेवारी 2021 घेण्यात आली संशोधन गृहितकावर आधारीत असल्यामुळे स्त्रियांच्या आर्थिक सक्षमतेमुळे

कौटुंबिक गरजा वाढल्या असल्या तरी त्यांची परिपुर्तता होऊन मुद्धा कौटुंबिक आर्थिक स्थितीमध्ये सुधारणा होते या गृहीतकांच्या आधारावर संशोधनाकरीता 1. स्त्रि सक्षमीकरणामुळे उत्पन्नात अशी वाढ झाली यांचा अभ्यास करणे 2. उत्पन्न न वाढविण्याचा परिणाम कौटुंबिक आर्थिक स्थिरतेवर कशा पध्दतीने झाला या दोन उद्देशाने तुलनात्मक पध्दतीने अभ्यास करण्यास सुरवात करण्या करिता प्रश्नावली पध्दतीचा वापर केला त्याकरीता दोन गटातील दोन प्रश्नावल्या तयार करून प्रत्यक्ष मुलाखती घेवून उपलब्ध माहिती सारणी वृद्ध करून सारणीच्या आधारावर निष्कर्ष काढण्यात आले जेणे करून भविष्यात संशोधन करणा-य संशोधकांना त्याचा संदर्भ घेता येईल.

सारणी क्र. 1

स्त्रि सक्षमीकरणामुळे उत्पन्नात कशी वाढ झाली दर्शविणारी सारणी

अ.क्र.	तपशिल	होय	टक्केवा री	हो य	टक्केवा री	एकुण
1	रोजगाराची संधी शोधण्याकरीता गरज होती काय	45	90	5	10	50
2	रोजगाराची क्षमता निर्माण होण्याकरीता आपण शिक्षण प्रशिक्षण घेतले काय	45	10	5	10	50
3	रोजगाराची सक्षमता निर्माण होण्याकरीता घराबाहेर पडण्याची आपणास कुटुंबाने परवानगी दिली काय	40	80	10	20	50
4	प्राप्त होणा-या उत्पन्नातून कौटुंबिक गरजा पूर्ण होण्याकरीता मदत झाली काय	50	100	-	-	50
5	रोजगाराची सक्षमता निर्माण झाल्यामुळे आपल्या उत्पन्नात वाढ झाली काय	49	98	1	2	50
6	महागाई वाढली तरी उत्पन्न वाढीमुळे कौटुंबिक गरजा पूर्ण झाल्या काय	45	90	5	10	50
7	आर्थिक प्रतीष्ठा वाढविण्यात आपल्याला सहभाग नोंदविता आला काय	45	90	5	10	50
8	राहणीमात व जिवनमानात वाढ झाली काय	50	100	-	-	50

सारणी क्रमांक 2

उत्पन्न न वाढविण्याचा परिणाम आर्थिक कौटुंबिक स्थितीवर कशा पध्दतीने झाला हे दर्शविणारी सारणी

अ.क्र.	तपशिल	होय	टक्केवारी	होय	टक्केवारी	एकुण
1	आपण स्त्रि सक्षमता निर्माण करण्याचे प्रयत्न केले नाही काय	20	40	30	60	50
2	स्त्रि सक्षमता निर्माण करण्याची आपणाम गरज वाढली	45	90	5	10	50



	नाही काय					
3	कौटुंबीक उत्पन्न वाढीकरीता आपणास कुटुंबातून प्रोत्साहन दिले नाही काय	25	50	25	25	50
4	कौटुंबीक आर्थिक सक्षमता अत्यंत उत्कृष्ट होती काय	40	80	10	20	50
5	आर्थिक सक्षमता निर्माण होण्याकरीता आपणास शिक्षण प्रशिक्षण घेण्याची गरज वाटली नाही काय	40	80	10	20	50
6	उत्पन्न न वाढल्यामुळे आपल्या कुटुंबाच्या गरजा पूर्ण होत नाही काय	10	20	40	80	50
7	आपले कौटुंबीक जीवनमान खालावले काय	30	60	20	40	50

सारणी विवेचन

सारणी क्रमांक 1 विवेचनात्मक अध्ययन केले असता रोजगाराची संधी शोधण्याची गरज होती तसेच रोजगाराची सक्षमता निर्माण होण्याकरीता शिक्षण प्रशिक्षण घेतले तसेच त्या करीता कुटुंबातून प्रोत्साहन होते त्यामुळे आर्थिक सक्षमीकरणाची संधी प्राप्त होऊन कुटुंबाच्या गरजा उत्पन्नात वाढ आर्थिक प्रतीष्ठा तसेच जीवनमानात वाढ झाली असे सरासरी 45 स्त्रियांचे मत नोंदविले तर 5 स्त्रियांनी नकारार्थी मत नोंदविले.

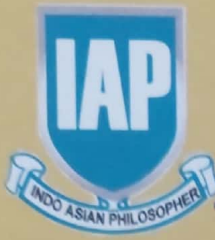
सारणी क्रमांक 2 नुसार स्त्रि सक्षमता निर्माण करण्याकरीता कौटुंबीक उत्पन्न वाढीकरीता आर्थिक सक्षमता उत्कृष्ट असल्यामुळे शिक्षण प्रशिक्षण घेण्याची गरज वाटली नाही तसेच कौटुंबीक जीवनमान खालावले असे मत सरासरी 38 टक्के स्त्रियांनी नोंदविले तर उत्पन्न वाढीकरीता खालावले असे मत सरासरी 38 टक्के स्त्रियांनी नोंदविले तर उत्पन्न वाढीकरीता कुटुंबातून प्रोत्साहन दिले गेले नाही उत्पन्न न वाढल्या मुळे कुटुंबाच्या गरजा पूर्ण झाल्या नाही तसेच उत्पन्न न वाढल्या मुळे कौटुंबीक जीवनमान खालावण्याचा मत एकुण स्त्रिया पैकी 35 स्त्रियांनी नोंदविले.

निष्कर्ष :- सारणी क्रमांक 1 व सारणी क्र.2 च्या विवेचना वरून महिला सक्षम झाल्यामुळे उत्पन्नात वाढ होऊन जीवनमानात सुधारणा झाली तसेच कौटुंबीक आर्थिक प्रतिष्ठेत सुध्दा एकुण सरासरी वाढ झाली उलट स्त्रिया मध्ये आर्थिक सक्षमता जीवनमान खालावण्याचे निदर्शनात येते.

संदर्भ :-

1. Jose P Ajit kumar & Paul TM (1994) Entrepreneurship Development Himalaya Publishing
2. Medha Dubhashi vinic (1987) Women Entrepreneurs India Asocio Economic stud of Delhi 1975 -76 Mitra Publication New Delhi
3. Starcher D.C. (1996) Women Entrepreneurs Catalusis for transformation Retrieved

ISSN 2348- 5825



International Registered & Recognized Research
Journal Related to Higher Education for all Subjects

Indo Asian Philosopher

(UGC Approved & Peer Reviewed Research Journal)

Year - VIII, Issue - XV, Vol. - I

Impact Factor 6.10
(GRIFI)

April 2020 To Sept. 2020



EDITOR IN CHIEF

DR. BALAJI KAMBLE

**INDEX**

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Climate Change and Agricultural Problems in India Suresh J. Chate	1
2	Techniques of Sampling Methods in Research Dr. Vikram V. Giri	7
3	Total Quality Management and library T. V. Mundhe	15
4	Digital Library - Preservation Of Indian Cultural Heritage Gajanan Darade	19
5	Politics of Natural Resources in Central Asia Dr. Anil Reddy	27
6	भाषा विषयक अनुसंधान विभिन्न आयाम डॉ. वस्वराज शिवाजीराव धोतरे	36
7	नाबार्डचे व्यवस्थापन आणि विविध योजना गिरिष मधुकर मायी, डॉ. राजेंद्रकुमार आर. गव्हाळे	41
8	बालकांमधील कुपोषणाला प्रतिबंध घालण्यासाठी गर्भवती महिलांना आहाराबाबत जागरूक करणे डॉ. माला पुंडलिकराव वारापात्रे	51
9	भाषाविज्ञान आणि भाषेचा विकास डॉ. माधुरी विनायक भटकर	56



भाषाविज्ञान आणि भाषेचा विकास

डॉ. माधुरी विनायक भटकर

मराठी विभाग,

संत गाडगे महाराज महाविद्यालय,

वलगांव, जि. अमरावती

‘भाषाविज्ञान’ या विषयावर चर्चासत्र घडवून आणले जाते आहे. याबद्दल संयोजकाचे प्रथमतः मनपूर्वक अभिनंदन ! कारण अशा विषयांवर चर्चासत्र शक्यतो घेतले जात नाहीत. अवघड आणि डोकेदुखीयुक्त या विषयाचा समजले जाते. भाषा हे मानवी विकासाचे महत्वाचे अंग आहे. मानवाला बुद्धिमान प्राणी समजले जाते त्याची कारणे शोधल्यास भाषा, आणि सक्रीय अंगठा ही सांगितली जातात. भाषेच्या बळावर मानवाने खूप प्रमाणात प्रगती केली आहे. पृथ्वीतलावरील इतर प्राण्यांपेक्षा मानवाने आपले अस्तित्व भक्कम आणि सत्तायुक्त निर्माण केले आहे. तो सर्वांवर आज राज्य करत आहे. त्याला बुद्धी आणि भाषा कारणीभूत आहे.

मानवी मुखावाटे निघणाऱ्या अर्थपूर्ण ध्वनीच्या समुहाला भाषा म्हणतात. मानवांमानवांत विचारांचे आदान-प्रदान करण्यासाठी जो अर्थपूर्ण मुखोद्गत ध्वनिसमुह वापरला जातो त्याला भाषा म्हणतात. मानवी मनातील विचार, भावना प्रकट करण्याचे ध्वनीयुक्त साधन म्हणजे भाषा असेही म्हटले जाते. विविध विचारवंतांनीही भाषा म्हणजे काय ? याचा उद्‌घापोह आपापल्या विवेचनात केला आहे. विस्तारभयास्तव येथे देणे उचित नाही. पण माणूस आपला व्यवहार भाषेतून करतो. आत्मप्रकटीकरण, संदेशवहन, संस्कृतिसंक्रमण, ज्ञानवृद्धी भाषेच्या माध्यमातून तो करत असतो. मानवाचा जसा जसा विकास होत गेला तसा माणूस सर्वांचा विचार करू लागला. त्यात आपल्या भाषेचाही विचार करू लागला. आपण कल्पना करू की, ज्यावेळी पृथ्वीची निर्मिती झाली त्यावेळी पृथ्वीतलावर एक किंवा दोन माणसे असतील. त्यापासून चार, दहा, शंभर, हजार व आज जगात सात अब्ज लोकसंख्या झाली आहे. मानवाच्या उत्क्रांतीचा शोध घेताना आधुनिक काळात भाषाभ्यासालाही महत्त्व आले आहे. इतक्या भाषा कशा निर्माण झाल्या. याचा शोध घेण्याच्या वृत्तीतून भाषाभ्यास प्रारंभ झाला.

‘भाषाविज्ञान म्हणजे काय ?’ या प्रश्नाचा शोध घेण्यात आपल्यासमोर काही पुस्तकांची नावे द्यावीशी वाटतात. १) भाषाविज्ञान : वर्णनात्मक व ऐतिहासिक - संपा.अंजली सोमण, हे.वि.इनामदार, स.गं. मलाशे २) मराठीचा भाषिक अभ्यास, ऐतिहासिक आणि वर्णनात्मक -संपा.मु.श्री.कानडे ३) वर्णनात्मक भाषाविज्ञान- प्रा.लीला

गोविलकर ४) मराठी भाषा : व्यवस्था अध्यापन - इदांपूरकर चं.द. ५) वैखरी- अशोक केळकर ६) Language - Bloomfield ७) Syntactic structures - Chomsky N. ८) मलाशे, पुंडे, सोमण - भाषाविज्ञान परिचय, इत्यादी स्वरूप भाषाविज्ञानविषयक पुस्तकांची यादी सांगता येते. यात कोणते विषय येतात त्यावरून भाषाविज्ञानातील विषय व व्याप्तीची कल्पना येते. भाषेची रचना कशी आहे याचा अभ्यास ज्या शास्त्रात केला जातो त्याला भाषाविज्ञान असे म्हणतात. अशी सर्वसाधारण व्याख्या भाषाविज्ञानाची करता येईल. भाषेचा इतिहास पाहणे, भाषेचे वर्णन करणे, भाषेची रचना पाहणे, बोलल्या जाणाऱ्या ध्वनीचा अभ्यास करणे हे वरील ग्रंथाच्या शीर्षकावरून व अंतर्गत विवेचनावरून सहजपणे अर्थ निघतो.

मानवांची संख्या पृथ्वीवर वाढत गेली याचा उल्लेख वर केलेलाच आहे. काळानुरूप मानवप्राणी पृथ्वीच्या वेगवेगळ्या भूपृष्ठावर अन्नाच्या शोधात भटकत राहिला. पुढे तो स्वसंरक्षण व इतर काही कारणांसाठी एकत्र राहू लागला व यातून भाषा निर्माण झाल्या. या भाषेची निर्मिती, भाषेचे स्वरूप, भाषेच्या रचनेचा अभ्यास करण्यासाठी भाषाभ्यास ही संकल्पना पुढे आली. “भाषा हा मानवाच्या सामाजिक -सांस्कृतिक जीवनाचा अविभाज्य घटक आहे. मानवी जीवनामध्ये पायाभूत असणारा जो संपर्कव्यवहार आहे, त्याचे प्रमुख माध्यम भाषा आहे. त्यामुळे प्रत्येक समाजामध्ये भाषेचा उगम व तिचे स्वरूप यांविषयी काही कल्पना, संकेत, जाणीवा रूढ असणे अपरिहार्य आहे.”^१ मिलिंद मालसे यांनी भाषाही सामाजिक व सांस्कृतिक अंग असल्यामुळे तिचा अभ्यास झाला पाहिजे असे मत मांडले ते खरेही आहे. मनुष्याच्या विकासासाठी सर्वांगाचा विचार झाला पाहिजे. कारण भाषा हे मानवी व्यवहाराचे साधन बनले म्हणून त्यात सुव्यवस्था यावी म्हणून त्याच्या अभ्यासाची गरज भासली. हा अभ्यास वेगवेगळ्या दृष्टिकोनातून झाला.

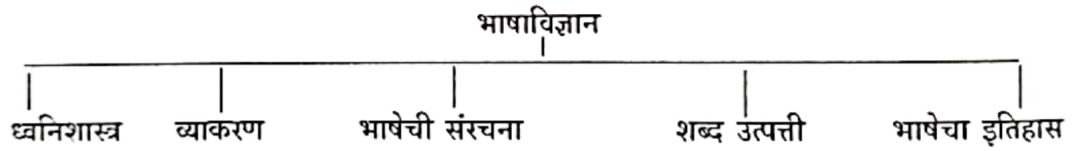
भारतात भाषेच्या पद्धतशीर अध्ययनाचा शास्त्रीय प्रयत्न इ.स.पूर्व ७०० किंवा त्याच्या आधी झाला. वैदिक वाङ्मयाच्या अध्ययन प्रक्रियेतून भारतातील भाषाशास्त्राचा जन्म झाला. ब्राह्मणे, प्रतिशाख्ये, निघंटु, निरुक्त ही वेदांगे पाणिनीची अष्टाध्यायी आणि तिचे टीकाकार, भट्टहरीचे वाक्यप्रदीप, हेमचंद्राचे हेमव्याकरण अशी भाषाभ्यासाची प्रदीर्घ परंपरा भारतात आढळते.^२

वैदिक वाङ्मयाचा अर्थ समजून घेण्यासाठी भारतात भाषाभ्यास सुरू झाला. वैदिक वाङ्मयाची संहिता यंत्ररूप आहे. याचा अर्थ समजून घेण्यासाठी ग्रंथ निर्माण झाले. हा काळ इ.स.पूर्व ८०० ते इ.स.पूर्व ६०० आहे. ब्राह्मण ग्रंथात परिच्छेदवाक्ये, शब्द आणि स्पष्टीकरण या प्रकारचा भाषाभ्यास आढळतो. शब्दांची उत्पत्ती, अर्थवाद या ग्रंथांत आलेला आहे. त्यानंतर प्रतिशाख्ये यात वेदांच्या अध्ययनप्रक्रियेतील उच्चारशुद्धीचा सूक्ष्मपणे विचार केला आहे. याचा काल इ.स.पू. ५०० ते इ.स.पू. ६०० आहे. ऋचाचे शुद्ध उच्चारण पदाध्ययनाचे नियम, संधी नियम, आणि स्वररक्षणाचे नियम या ग्रंथात सांगितले आहेत. ध्वनिशास्त्राचा अभ्यास प्रतिशाख्यकारांनी करून स्वर-व्यंजन भेद ठरविले. त्यांची उच्चारस्थाने निश्चित ठरविली. घोस-अघोस यांतील भेद नियम सांगितले म्हणजेच वेदाचे व्याकरण सांगण्याचे काम प्रतिशाख्यांनी केले. नाम, आख्यात, उपसर्ग, निपात या प्रकारच्या पदांचा अभ्यास त्यांनी केला. निघंटु यात वैदिक वाङ्मयातील शब्दांचे वर्गीकरण, कठीण शब्दांची नामावली, त्याला समानार्थ शब्द यात आढळतात. त्या शब्दात वर्गीकरण केले. नाम, क्रियापदे अशी वर्गीकरण केली आहेत. शब्दसंग्रहाचे वर्गीकरण तीन प्रकारचे आहे. निसर्गघटिताशी संबंधीत नाम, मनुष्य निर्मित वस्तू व क्रिया व अमूर्त कल्पना व गुणविशेष असे नामाचेही वर्गीकरण केले आहे. पुढे यास्कानेही यावर ग्रंथरचना केली आहे. त्यातून भाषाभ्यासाची दिशा सूक्ष्म होत गेली. यास्काचा निरुक्त हा वैदिक व्याकरणावरील महत्त्वाचा ग्रंथ मानला जातो. त्याने या ग्रंथाचे दोन भाग केले. पहिल्या भागात शब्दउत्पत्तीविषयी मीमांसा आणि वैदिक शब्दांचे विवरण आहे. नाम, आख्यात, उपसर्ग आणि निपात या चार पदप्रकारांची चर्चा

यास्काचे विवेचन महत्त्वपूर्ण मानले जाते.

पाणिनीने भाषाभ्यासाचा आदर्श निर्माण केला. इ.स.पू.४ व्या शतकात ३९८३ सुत्रांत संस्कृत भाषेचे परिपूर्ण व्याकरण लिहिले. आठ अध्यायात हे व्याकरण मांडल्यामुळे त्याला अष्टाध्यायी असे म्हटले जाते. शब्दाचा अभ्यास त्यातील लहानात लहान घटक शोधून काढण्याचे व्याकरणाचे कार्य त्याने स्पष्ट केले आहे. पुढे पाणिनीच्या प्रेरणेतून कात्यायनाने वतिके लिहिली. म्हणजेच अष्टाध्यायीवर भाष्य लिहिली. पंतजलीने महाभाष्य लिहिले. कैयट, नागोजीभट्ट, वामन, भट्टोजी दीक्षित, वरदराज भाषाभ्यासाची चर्चा पुढे केली. शब्दाचे स्वरूप, कार्य, अर्थाचे स्वरूप, कार्य, शब्द व अर्थ स्वरूप कार्य, वाक्यार्थ, समांस इत्यादीविषयी अध्ययन दिशा स्पष्ट होऊ लागल्या. भर्तृहरि, नामोजी भट्ट, कातन्य, मुग्धबोध, सारस्वत यांनीही भाषाभ्यास केला.

उपरोक्त भाषाभ्यासाचा इतिहास सांगण्याचे कारण म्हणजे भारतात भाषाभ्यासाची सुरुवात व विकास कोणकोणत्या मंत्राने झाला हे लक्षात यावे म्हणून सांगितला आहे. मुळातच वेदवाङ्मयाचा अभ्यास करण्यासाठी त्यातील सुत्रे अर्थ समजून घेण्यासाठी भाषाभ्यास झाला. शब्द, वाक्य, अर्थ, शब्द उत्पत्ती, शब्दावयांचे विवेचन इत्यादी शोधत भाषाभ्यासाची दिशा तयार झाली. आधुनिक काळात मात्र भाषाविज्ञानामध्ये आधुनिक दृष्टिकोन निर्माण झाला. युरोप, अमेरिका, रशिया, जर्मनी, फ्रेंच इत्यादी राष्ट्रांमध्ये भाषाभ्यासाला मोठी प्रेरणा मिळाली. भाषाविज्ञानातील विविध शाखांचा मोठ्याप्रमाणावर अभ्यास झाला. व्याकरण ही एक भाषाविज्ञानाची शाखांचा मोठ्याप्रमाणावर अभ्यास झाला. व्याकरण ही एक भाषाविज्ञानाची शाखा आहे. आधुनिक भाषाविज्ञानाचा उदय जरी २० व्या शतकात झाला असला तरी त्याला पारंपरिक व्याकरणाची, व्याकरणविचाराची पार्श्वभूमी आहे. या भाषाविज्ञानात खालील घटक येतात. फक्त व्याकरण म्हणजे भाषाविज्ञान नाही.



ध्वनिशास्त्र, व्याकरणाभ्यास, भाषेची संरचना, शब्दउत्पत्ती, भाषेची जननी शोध इत्यादी घटकांचा अभ्यास म्हणजे भाषाविज्ञान होय. याला विज्ञान या संकल्पनेत भाषाविज्ञान म्हटले आहे. विज्ञान किंवा शास्त्र म्हटले की त्यातील प्रयोगशीलता, वस्तुनिष्ठता सार्वत्रिकता इत्यादी गुणधर्म असावी लागतात. भाषाशास्त्रात विज्ञानातील तत्वे संपूर्णतः लागू होतील असे नाही. पण शास्त्रातील काटेकोरपणे जी अभ्यास तत्वे आहेत त्याचा वापर करून भाषेचा अभ्यास व्हावा हा उद्देश आहे. भाषा ही सतत परिवर्तनशील असते. त्यामुळे विज्ञानातील सर्व तत्वे लावून येथे भाषेला तपासता येणार नाही. पण विज्ञानातील प्रयोगशीलता येथे वापरता येते. ध्वनिविचार याच शास्त्रोक्त पद्धतीचा अभ्यासविषय आहे. डॉ. राम रौनेकर म्हणतात, भाषाशास्त्र हे कला आणि शास्त्र यांना जोडणारा दुवा ठरतो. कारण भाषाविज्ञानातील अभ्यासघटक हे कला आणि शास्त्र यांच्याशी संबंधीत असतात. जसे भाषाशास्त्रातील ध्वनि उच्चारणाचा संबंध शरीरशास्त्राशी म्हणजेच भैतिकशास्त्राशी आहे तर अर्थविचाराचा संबंध सामाजिक शास्त्राशी जवळीक साधतात. त्यामुळे या दोन्ही शास्त्रांची लक्षणे भाषाविज्ञानात दिसून येतात. ^१ कोणतेही शास्त्र अनुभवाधिष्ठित असते. ध्वनीचे निरीक्षण, श्रवण, मुखाच्या हालचाली पहाणे हे काम विज्ञानातील यंत्रांच्या साहाय्याने करून, प्रयोग करता येतात. म्हणून भाषाशास्त्रातील काही घटकांचा अभ्यास विज्ञानयुक्त आहे.

आधुनिक काळात भाषाविज्ञान अभ्यासाच्या कक्षा व्यापक होत गेल्या. भाषा निर्मितीची जिज्ञासा मानवाला सतत असल्यामुळे तिच्या पूर्वावस्थेचा शोध घेण्याचा प्रयत्न होऊ लागला. जगातील ज्या भाषा आहेत यांच्या निर्मितीचा बिंदू एक असावा. कारण काही भाषेतील उच्चार, ध्वनी, समान दिसतात. तेव्हा त्या भाषाभगिनी असाव्यात. असा आभास झाला. १८ व्या शतकात सर विल्म जोन्स यांनी इ.स. १७८६ मध्ये कोलकत्ता येथे एशियाटिक सोसायटीच्या वार्षिक अधिवेशनात निबंध वाचताना एक महत्वाचे विधान केले. ते म्हणजे संस्कृत, ग्रीक व लॅटिन ह्या भाषांत जे साम्य आढळते ते इतके घनिष्ट आणि खोलवर रुजलेले आहे की, त्या साम्याचा खुलासा ते केवळ यदृच्छेने घडून आलेले आहे असे म्हणून भागण्यासारखे नाही. ती साम्यस्थळे आढळणाऱ्या भाषा कोणत्यातरी एका भाषेपासून उद्भवल्या असल्या पाहिजेत असे मानावे लागते आणि ही जी संस्कृत इत्यादी भाषांच्या मुख्यशी असलेली भाषा मानावी लागते. ती आज आपणास उपलब्ध नाही. * यातून भाषेची पूर्वावस्था शोधण्याचा प्रयत्न झाला. या पद्धतीलाच ऐतिहासिक भाषाभ्यास पद्धती म्हणतात. एकंदरीत भाषेच्या ध्वनी, रूप, शब्दकोश यात फरक पडत जातात. त्याचा शोध ऐतिहासिक भाषाभ्यास पद्धतीत घेतला जातो. यात १) तौलनिक अथवा बहुभाषिक अभ्यास केला जातो. २) या अंतर्गत अथवा एकभाषिक अभ्यास केला जातो. भाषेभाषेतील साम्यस्थळे शोधण्यात आली व त्या त्या भाषेची कूळपरंपरा सांगण्यात आली. यातून भाषाकुलाची निर्मिती झाली. जगातील प्रचलित भाषेची भाषाकुले निर्माण झाली. यातून इंडो-युरोपियन हे भारतीय भाषेचे कुळ ठरवण्यात आले. असा ऐतिहासिक दृष्टिने भाषाभ्यास करण्यात आला.

ऐतिहासिक भाषाभ्यास पद्धतीत माहीत असलेल्या भाषेच्या अवस्थेपासून पाठीमागे भाषाभ्यास किंवा तिचे बदलते स्वरूप पहात जाणे किंवा भाषेचा जिथे उगम झालेला आहे तेथून भाषेचे स्वरूप आजपर्यंत पहात जाणे या दोन ऐतिहासिक भाषाभ्यास पद्धतीत केले जाते किंवा दोन काळ घेऊन उदा. ज्ञानेश्वर कालीन भाषा व पेशवे कालीन भाषा. याकाळातील भाषास्वरूप पहाणे व त्या त्या काळातील भाषेची वैशिष्ट्ये ठरवणे हा त्यामागील हेतू असतो. यालाच ऐतिहासिक, तौलनिक, कालक्रमिक भाषाभ्यास म्हणतात.

ऐतिहासिक भाषाविज्ञान पद्धतीतून पुढे वर्णनात्मक भाषाभ्यास पद्धती विकसित झाली. स्वीस भाषा वैज्ञानिक फेदिता द सोस्यूर यांनी १९ व्या शतकाच्या शेवटी वर्णनात्मक भाषाविज्ञानाचा पाया घातला. एखादी विशिष्ट कालीन भाषा घेऊन ती कशास्वरूपाची आहे याचे वर्णन करणे म्हणजे वर्णनात्मक भाषाविज्ञान. सोस्यूर, ब्लूमफिल्ड, नॉम चॉम्स्की यांनी या पद्धतीचा विकास केला.

आतापर्यंत भाषावैज्ञानिकांनी भाषेचा समाजनिरपेक्ष, भाषा ही एक तंत्रनिष्ठ संरचना आहे समजून अभ्यास केला. भाषाभ्यासाच्या अभ्यासाच्या दिशा आज विस्तारल्या आहेत. उपयोजित भाषाविज्ञान, मनोवैज्ञानिक भाषाविज्ञान, समाजभाषाविज्ञान इत्यादी भाषाभ्यासाच्या पद्धती विकसित होत आहेत. समाजशास्त्र, मानवंशशास्त्र, मानसशास्त्र, माहिती विज्ञान यांच्या साहाय्याने भाषेचा आंतरविद्याक्षेत्रीय अभ्यास आज होत आहे. शब्दकोश, भाषांतरविद्या, भाषानियोजन, भाषाशिक्षण या क्षेत्रांच्या उपयोगासाठी जो अभ्यास होऊ लागला त्याला उपयोजित भाषाविज्ञान म्हणतात. मनोवैज्ञानिकांनीही मानसशास्त्रीय दृष्टिकोनातून भाषेचा अभ्यास केला. त्यातून मनोवैज्ञानिक भाषाविज्ञान ही शाखा विकसित झाली. मानवाचे वर्तन, मनोवृत्ती भाषेतून व्यक्त होते. त्यामुळे भाषिक अभिव्यक्ती वरील गोष्टींचे आकलन करण्यासाठी होऊ लागली. व्यक्ती भाषा कशी शिकते, त्यामागील सामाजिक, मानसिक घटकांचा विचार शास्त्रोक्त पद्धतीने होऊ लागला. समाजाचा, परिसराचा, जातिव्यवस्थेचा, व्यक्तीच्या भाषिक वर्तनावर प्रभाव पडतो, याचा अभ्यास होऊ लागला. हा अभ्यास समाजमनोवैज्ञानिक भाषाविज्ञानात होऊ लागला. पाश्चात्य देशांतील जॉर्ज मिलर, नोअम चॉम्स्की भाषाविज्ञानाच्या वरील अभ्यासात पायाभूत भर घातली. नी.एफ.स्कinner, रॉजन् ब्राऊन, हर्बर्ट

क्लर्क, जॉन मार्टन, केनिथ फॉर्स्टर इत्यादींनीही या शाखांचा अभ्यास केला. मायकेला ब्रॉल यांनी चिन्हाविज्ञान या भाषाभ्यास शाखेची मुहूर्तमेढ रोवली. भाषेत शब्द व अर्थ याला अतिशय महत्त्व आहे. अर्थाचे प्रकार व त्यानुसार वाक्याच्या संरचनेत होणारा बदल याचा अभ्यास या शाखेत केला जातो. दुसऱ्या महायुद्धात गणिती भाषाविज्ञान विकसित झाले. परकीय भाषा शिकताना त्या भाषेतील सर्वच शब्दांचा कोश अभ्यासणे आवश्यक नाही. एखाद्या भाषेत २५,००० शब्द असतील पण त्यातील मूलभूत शब्द २०० असू शकतात. याचा विचार मॅडेल ब्रोट, मार्कोव्ह यांनी केला.

२० व्या शतकात भाषेचा विकास करण्यासाठी प्रयत्न सुरू झाले. बोली भाषेचा अभ्यास करण्यासाठी बोलीविज्ञानाची स्वतंत्र शाखा निर्माण झाली. प्रादेशिक बोली, सामाजिक बोली, तिचा शब्दसंग्रह, व्याकरण, उच्चार, अर्थ या अंगाने बोलीचा अभ्यासही होऊ लागला. महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीला २०१० मध्ये ५० वर्षे झाले. हे वर्ष महाराष्ट्र सरकारने सुवर्णमहोत्सवी वर्ष साजरे केले व महाराष्ट्र राज्याचे सांस्कृतिक धोरण जाहीर केले. या समितीचे अध्यक्ष डॉ. आ.ह.साळुंखे आहेत. या सांस्कृतिक धोरणात भाषाभ्यास व साहित्याभ्यासाला अतिशय महत्त्व दिले आहे. मराठी भाषिक विभाग भाषाभवन प्रमाण भाषाकोश, मराठी बोली अकादमी, लेखन पद्धती पुनर्विचार, लोकसाहित्य समिती, आदिवासी कोश, ग्रामीण जीवन कोश, जाती-जमाती भाषाकोश, परिभाषाकोश, मराठी शब्द व्युत्पत्ती कोश, शुद्ध नव्हे, प्रमाण लेखन, युनिकोडचा अधिकृत वापर इत्यादी (पहा. महाराष्ट्र राज्य, सांस्कृतिक धारेण- २०१०) ^१ महाराष्ट्र राज्य सांस्कृतिक धोरणातील उपरोक्त विषय भाषाविज्ञानाच्या पायाभूत अभ्यास पद्धतीवर आहेत. भाषाविज्ञानाच्या विकासात व अभ्यास विषयात वाढ करणाऱ्या आहेत. शिवाय वरील विषयांचा अभ्यास करण्यासाठी त्या त्या समितीला भाषाविज्ञानातील तत्वांचा फायदा होणारच आहे. आणि यातून मराठी भाषेच्या विकासास हातभार लागणार आहे.

१९५० नंतर भाषाविज्ञानातील अभ्यासात विविध दृष्टिकोन आलेले आहेत. त्यात समाजभाषाविज्ञान ही एक शास्त्र प्रामुख्याने विकसित झाली आहे. भाषाव्यवहार आणि सामाजिक संरचना यात रक्तसंबंधाचे नाते आहे. लौकिक जीवनात भाषेचा उपयोग व्याकरणिक नियमांनी होत नसून सामाजिक संकेतांनी होत असतो. त्यामुळे भाषेचा अभ्यास हा एका अर्थाने समाजाचाच अभ्यास असतो. सामाजिक भाषाविज्ञानाची ही नवी दिशा भाषेच्या पारंपरिक अध्ययनाला छेद देणारी आहे. ^२ मानववंशशास्त्र व समाजविज्ञान या अभ्यास शाखेतील अध्ययन पद्धतीचा आधार घेऊन एडवर्ड सपिर, बेंजामिन, ली बोर्फ, डेल हार्डिस, मॅलिनोवस्की यांनी मानववंशशास्त्रातील तत्वातून भाषाभ्यास केला तर फिशमन, लेबॉव, बर्नस्टोन यांनी समाजविज्ञानातील तत्वातून भाषाभ्यास केला. भाषेतील सर्व शब्द सामाजिक संदर्भातून येतात. तू, तुम्ही, आपण याचा वापर समाजात असलेल्या व्यक्तीच्या दर्जानुसार संकेतानुसार होता. सामाजिक स्तरानुसार भाषेचे स्वरूप वेगळे येते. समाजविज्ञानात त्यांच्या भाषिक व्यवहाराचा समाजसापेक्ष अभ्यास केला जातो. उच्चवर्गीय, मध्यमवर्गीय, कनिष्ठ वर्गीयांचा भाषाव्यवहार, धर्मक्षेत्र, व्यापार, शेती, स्त्री-पुरुष-मुले, अल्पसंख्यांक इत्यादींच्या भाषेचा अभ्यास यात केला जातो.

भाषाविज्ञानातील अभ्यासपद्धतीची पार्श्वभूमी सांगण्याचे कारण म्हणजे यातून भाषाभ्यासाच्या दिशा व्यापक कशा झाल्या आहेत हे लक्षात यावे हा उद्देश आहे. आज एका विशिष्ट भाषेचाच अभ्यास म्हणजे भाषाभ्यास नाही. जगातील सर्व भाषिक रूपांचा अभ्यास करणे हे भाषाविज्ञानाचे क्षेत्र झाले आहे. यातून त्या त्या भाषेचा सर्वांगीण विकास होईल. त्याभाषेची संरचना समजून घेता येईल. त्या त्या भाषेचे व्याकरण रचण्यात सोपे झाले आहे. परकीय भाषिकाला एखादी भाषा समजून घेण्यास भाषाविज्ञान मदत करते. आणि भाषेतील पूर्व पारंपरिक दृष्टिकोन बदलत आहे. श्रेष्ठ, कनिष्ठ, गावंढळ भाषा ही संकल्पना भाषाविज्ञानातून हद्दपार झाली आहे.

भाषा ही एक मानवी संस्कृतीचा घटक आहे म्हणून भाषाभ्यास थांबता कामा नये. भाषा ही नदीच्या प्रवाहासारखी असते. तेच तिचे जिवंतपणाचे लक्षण आहे. तसेच भाषाविज्ञानही काळानुरूप बदलत असते. भाषेचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास करणारे शास्त्र म्हणजे भाषाशास्त्र असे म्हटले जाते. तेव्हा भाषाविज्ञानही भाषेबरोबर काळानुरूप आपल्या अभ्यासक्षेत्रात बदलत जाईल. नवीन नवीन संकल्पना येत राहातील. हेच पूर्व इतिहासावरून दिसते.

१. भाषाविज्ञानात एखाद्या भाषेचा अभ्यास करताना श्रेष्ठ, तर्कशुद्ध, विशुद्ध, मागासलेली, गावंढळ, अपभ्रष्ट, रानटी असे काही मानले जात नाही.
२. भाषा कशी असायला हवी. तिचे आदर्श स्वरूप कोणते हे सांगणाऱ्या परंपरेचा आधुनिक भाषाविज्ञान नाकारते. भाषा वास्तविक कशी व्यवहारात वापरली जाते याचे वर्णन करो हे भाषाविज्ञानाचा आधुनिक दृष्टिकोन आहे.
३. भाषा ही मानवाच्या सामाजिक, सांस्कृतिक जीवनाचा अविभाज्य घटक आहे. मानवी जीवणातील संपर्क व्यवहाराचा पाया आहे. म्हणून भाषाविज्ञान अभ्यास करते.
४. भाषा प्रत्यक्षात कशी वापरली जाते याचे तटस्थपणे, वस्तुनिष्ठपणे, इतर भाषांचे चष्मे न वापरता, पूर्वग्रहविरहित वर्णन करते हे या भाषाविज्ञानाचे उद्दिष्ट आहे.
५. भारतात वैदिक वाङ्मय आकलन करून घेण्यासाठी भाषाभ्यास झाला. इतर देशांतही थोड्याफार फरकाने याच उद्देशाने भाषाभ्यास झालेला आहे.

संदर्भ सूची :-

१. मालसे, मिलिंद सखाराम, इनामदार हे.वि., सोमण अंजली, (संपा.) भाषाविज्ञान : वर्णनात्मक व ऐतिहासिक, संजय प्रकाशन, पुणे, १९८२, पृ.१०
२. वरखेडे, रमेश नारायण, समाजभाषाविज्ञान : प्रमुख संकल्पना, रत्नदीप प्रकाशन, फैजापूर, १९९२, १ प्र.आ.
३. रौनेकर, राम, भाषाविज्ञानपाथेय, नक्षत्र प्रकाशन, २००५, औरंगाबाद, पृ.२७, प्र.आ.
४. कानडे, मु.श्री. (संपा.) मराठीचा भाषिक अभ्यास, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे १९९८, द्वि.आ.पृ.३-४
५. साळुंखे, आ.ह.व इतर, सांस्कृतिक धोरण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई- २०१०
६. वरखेडे, रमेश नारायण, उपनि., पृ.९

ISSN 0976-0377

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education for all Subjects



INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

**Editor In Chief
Dr. Balaji Kamble**



INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Bio-Diversity in India Dr. K. R. Kande	1
2	Bibliographic Database Management Systems Dr. Vikram Vithal Giri	6
3	Adaptation of Specific Training Program on the Johnson's Basketball Test Battery Dr. W Kenedi Singh	15
4	जयशंकर प्रसाद की काव्य कृतियों में नारी डॉ. बस्वराज धोतरे	23
5	कृषी विकासातील कृषी पर्यटनाची भूमिका एस. जे. चाटे	31
6	विदर्भातील दलितरत्न : श्री. किसन फागुजी बन्सोड डॉ. अरुण एन. फरपट	36
7	बहिणाबाई चौधरी यांचे साहित्य आणि तत्वज्ञान डॉ. माधुरी विनायक भटकर	42
8	मानवअधिकार आणि भारत : एक अवलोकन डॉ. अनिल रेडडी	51
9	मानवी हक्क आणि महिलांची वाटचाल एक दृष्टीक्षेप डॉ. सविता ज्ञानेश्वर कावरे	57



बहिणाबाई चौधरी यांचे साहित्य आणि तत्त्वज्ञान

डॉ. माधुरी विनायक भटकर

मराठी विभाग,

संत गाडगे महाराज कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
वलगांव, जि. अमरावती

7

Research Paper - Marathi

प्रस्तावना

धर्म, पंथ, संप्रदाय, वेश, भाषा याबाबतीत भारतात विविधता आढळते. हिंदू, मुस्लिम, बौद्ध, जैन, शिख असे विविध धर्मांचे लोक आपल्या भारतात राहतात. या धर्मांतर्गत विविध संप्रदाय देखील निर्माण झाले आहे. ते म्हणजे नाथसंप्रदाय, दत्त संप्रदाय, महानुभाव आणि वारकरी तसेच शैव, वीरशैव, गाणपत्य, पाशुपत असे संप्रदाय आपआपल्या तत्त्वज्ञानानुसार आचार विचारांचे पालन करतात. सर्व संप्रदायांचे तत्त्वज्ञान एकच असून ते म्हणजे मानवी जीवन सुखी, समृद्ध, शांत आणि भक्तीपूर्ण व्हावे हेच होय. समाजामध्ये सर्वांनाच ज्ञान प्राप्त व्हावे यासाठीच विविध संप्रदायांनी प्रवर्तकांनी प्रयत्न केलेले दिसतात. संप्रदाय किंवा पंथ हे दोघे वेगवेगळे नाहीत. तर त्यांचा अर्थ किंवा समाजापर्यंत ज्ञान पोहोचविण्याचा मार्ग हा एकच असतो.

जगातील कोणत्याही धर्मसंप्रदायामागे एक प्रबळ विचारप्रणाली असते. ती विचारप्रणाली हेच त्या संप्रदायाचे तात्त्विक, आध्यात्मिक बळ असते. जीवनाचे ते एक प्रमुख अंग असते. 'तत्त्वज्ञान' म्हटले म्हणजे, सामान्यपणे माणसास ईश्वर, बृहत, जगत्, जीव, माया, प्रपंच, आत्मा, अमरत्व, मोक्ष, भूमी इत्यादीविषयी विचार मनात येतात.

कवयित्री बहिणाबाई ह्या वारकरी सांप्रदायिक संत आप्पा महाराज यांच्या शिष्या होत्या. संत महात्म्यांच्या सहवासातून, कथा—कीर्तन ऐकण्यातून, राम मंदिरातल्या भक्तीतून त्यांचे मनात वारकरी—वैदिक तत्त्वज्ञानाचा, विचारांचा संस्कार झाला होता. 'परार्थ' आणि 'परमार्थ' अश्या त्यांच्या मनाची विचारांची घडण झाली होती. त्यांचे कवी पुत्र सोपानदेव चौधरी लिहितात, "भजन—कीर्तन ऐकण्याच्या निर्मित्ताने आई अधून—मधून मंदिरात देवळात जात असे. खरे म्हणजे भजनकीर्तन ऐकणे हेच तिचे देवदर्शन ! विटेवर



उभा असलेल्या विठ्ठलापेक्षा नामदेवाच्या कीर्तनात नाचणारा पांडुरंग, एकनाथाघरी चंदन घासणारा, जनाई बरोबर दळणारा, सावताजी बरोबर निंदणी—खुरपणी करणारा, चोखोबा बरोबर ढोरे ओढणारा विठ्ठलच तिला आवडत असे. आणि रस्त्याने चाललेल्या दिंडीतला विठ्ठल तर मग विचारायलाच नको! ती म्हणायची, हरिनामाची पेरणी चालली आहे.” बहिणाबाई संसार—प्रपंचात असूनही, स्वतः एक भगवत्भक्त म्हणून स्वजीवन जगत होत्या. त्यांच्या काव्यातील—

“तुझ्या पायाची चाहूल
लागे पानापानामधी
देवा तुझं येनंजानं

वारा सांगे कानामधी” (माझी माय सरसोती) (पृष्ठ क्रं. ११३)

परमेश्वराचे जळी—स्थळी—काष्टी—पाषाणी सर्वत्र, सदैव अस्तित्व ह्या तत्त्वान्वये बहिणाबाईला परमेश्वर सर्वत्र सामावलेला दिसतो. बहिणाबाईच्या स्वभाव—वशत्ती ह्या पूर्णपणे वारकरी सांप्रदायिक तत्त्वाने भारावलेल्या होत्या. ‘तुकाराम, मुक्ता, जना, मरीसनी रे जगले’, ह्या संतांच्या आठवणीत त्यांच्या वारकरी सांप्रदायिक खुणा स्पष्टपणे आढळतात.

“किती भज कीर्तन
रामनामाची लहेर
केलं रामाचं मंदिर
संत लोकाचं माहेर”

“ज्यांनी केली कार्तीकीले

जयगावाची पंढरी” (आप्पा महाराज) (पृष्ठ क्रं. १७५, १७६)

घेती हिरीदाया ठाव
ऐका ताटीचे अभंग
एका एका अभंगात

उभा केला पांडुरंग” (माझी मुक्ताई) (पृष्ठ क्रं. १७९)

“चला उचला रे पाय
आली पंढरीची दिंडी”

“अरे इठोबा सारखं
देवदेवंत एकज
चला घ्या रे दरसन



निंघा पंढरीले आज! “ (खरा देवामधी देव) (पृष्ठ क्रं. १८५)

कवयित्री बहिणाबाई यांच्या मनावर वारकरी सांप्रदायिक तत्त्व—विचारप्रणाली बिंबवलेली होती. त्यांच्या दैनंदिन जीवनातही त्या तत्त्वप्रणालीचा प्रत्यय येता. सर्वत्र सामावलेला, सर्व ठिकाणी व्यापलेला ‘एकेश्वर’ वर्णिताना बहिणाबाई म्हणतात,

“येहेरीत दोन मोटा
दोन्हीमधी पानी एक
आडोयालेकना, चाक
दोन्हीमधी गती एक
दोन्ही नाडा—समदूर
दोन्हीमधीझीज एक
दोन्ही बैलाचं ओढणं
दोन्हीमधी ओढ एक
उतरनी—चढणीचे
नाव दोन धाव एक
मोट हाकलतो एक

जीव पोसतो कितीक! “(मोट हाकलतो एक)(पृष्ठ क्रं. १४५, १४६)

कवयित्री बहिणाबाईंच्या ‘मोट हाकलतो एक’ कवितेतून विहिरीतून भरून येणाऱ्या दोन मोटा असल्या तरी त्यांचात पाणी मात्र एकच आहे. मोटेचे कना—आणि चाक हे दोन असले तरी त्यांना ‘गती’ एकच आहे. दृश्य स्वरूपात दिसणाऱ्या दोन गोष्टी ह्या तत्त्वतः एकच आहेत. त्यांनी ‘एकत्व’ सिध्दांत हा असा दैनंदिन व्यवहारातील गोष्टीमधून स्पष्ट केलेला आहे.

बहिणाबाईंचे काव्यातील, जीवनानुभवातील तत्त्वाचे, जगण्याचे नाते संत आणि संत काव्याशी जोडले जाते. संत काव्य आणि बहिणाबाईंचे काव्याव ‘सम—भाव’ आढळतो.

बहिणाबाईंच्या कवितेतील तत्त्वज्ञानाबाबत डॉ. नागनाथ कोतापल्ले म्हणतात की, “तत्त्वदर्शन बहिणाबाईंच्या कवितेचे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. साधे जीवन, जीवनातील छोटे—मोठे प्रसंग चित्रीत करता—करता त्यांची कविता एकदम छेद घेते. जीवनातील सनातन असे काही तरी सांगून जाते. मनाचे अगर संसाराचे त्यांनी केलेले चित्रण हे असेच सनातन वृत्ती—प्रवृत्ती ध्वनित करणारे चित्रण आहे. या सनातन मानवी धर्माप्रणामेच त्या तात्त्विक पातळीवरही जीवनाचे आकलन करतात.”



बहिणाबाईच्या कवितेचे पृथगात्म वैशिष्ट्य डॉ. कोतापल्ले येथे नोंदवितात. बहिणाबाईच्या कवितेला असलेली तत्त्वचिंतनाची किनार अनेक अभ्यासकांनी नोंदविली आहे.

जगाच्या इतिहासात 'मना' चा अभ्यास फॉर्ड, युंग, यांनी केला. शास्त्रीय शोधातून मनाचे 'मानसशास्त्र' निर्माण झाले. संत-महंतांनी मनाला निग्रहाने आवर घालण्याचे प्रयत्न केले. योगी-हठयोगी, सिध्द-साधक निर्माण झाले. बहिणाबाईंनी 'मना' चे तात्त्विक स्वरूप दर्शन घडविताना म्हटले -

“मन पाखरु पाखरु

त्याची काय सांगू मात?

टाता व्हतं भुईवर

गेलं गेलं आभायात” (मन) (पृष्ठ क्रं. १२८)

कवयित्री बहिणाबाई नेमक्या शब्दात मनाच्या विकारांचे दर्शन घडविलेले आहे. काम, क्रोध, माया, मद, मोह, मत्सरादी मनाचे विकार आहेत. बहिणाबाईंच्या दैनंदिन जीवनातील सर्व सामान्यांच्या परिचयातील उपमा योजून बोली भाषेतूनच वर्णन केलेले आहे.

“मन वढाय वढाय”

“मना मोकाट मोकाट”

“मन लहरी लहरी”

“मन जहरी जहरी”

“मन पाखरु पाखरु”

“मन चप्पय चप्पय” (पृष्ठ क्रं. १२८) (मन)

बहिणाबाईंनी मनाला ओढाळ, मोकाट, लहरी, जहरी, पाखरासारखे, चंदलादी संबोधलेले आहे. ओढाळ प्राणी कितीही हाकलला तरी तो खाण्यासाठी पिकाकडेच धावतो. तसे मलाना कितीही आवर घातला, तरी ते विषयाकडे, वासनेकडेच धावते. वाऱ्याप्रमाणे स्वैर धावते. पाखरासारखं क्षणात जमिनीवर तर दुसऱ्या क्षणी आकाशात धावतं. मनाला कोणत्याही प्रकारची मर्यादा नाही. आकाशापेक्षाही विशाल मन आहे. बहिणाबाई परमेश्वरालाच विचारतात-

“देवा, कसं देलं मन

आसं नही दुनियात

आसा कसा रे तू योगी

काय तुझी करामत !”



स्वतः निःसंग, योगी, निर्गुण, निराकार असणाऱ्या परमेश्वरा, तू माणसाला 'अस कसं मन दिलं?' असा प्रश्नही त्या देवाला विचारतात. तेव्हा त्यांची कविता तत्त्वज्ञानाधिष्ठित होते.

वारकरी सांप्रदायिक कर्मयोग, निष्काम भक्ती त्यांच्या काव्यात सामावलेली आहे. समर्थांनी दासबोधात म्हटल्याप्रमाणे बहिणाबाईंनी प्रपंचाकडे पाठ न फिरविता, त्या समर्थपणे जीवनाला सामोऱ्या गेल्या. त्यांचे जीवनातले अनुभव हीच त्यांची तत्त्ववाणी झाली. बहिणाबाई संसारचित्र रेखाटताना म्हणतात,

“अरे, संसार संसार

जसा तावा चुल्ह्यावर

आधी हाताले चटके

तव्हा मियते भाकर ।“ (संसार)(पृष्ठ क्रं. १२१)

बहिणाबाईंच्या काव्यात सत्यता पूर्णपणे होती. बहिणाबाई ह्या एक स्त्री म्हणून समाजात त्या जशा जगल्या काळानुसार जसे भोगले, सोसले तेच त्यांच्या काव्यात उमटलेले आहे. त्यांच्या कवितेतील प्रत्येक बोल हे स्वतःचेच आहेत. त्यांच्या अंतःकरणात दाटून आलेले भाव काव्यरूप झाला. स्वतः जे अनुभवले त्या अनुभूतीचेच बोल म्हणजे बहिणाबाईंच्या काव्यातील जीवनाचे तत्त्वज्ञान होय. स्त्री सुलभ आईच्या भूमिकेतून त्यांची वाणी हितचिंतकाची, उपदेशकाची होती. त्या म्हणतात—

“ऐका, संसार संसार

दोन्ही जीवाचा इचार

अन सुखाले नकार “ (संसार) (पृष्ठ क्रं. १२१)

बहिणाबाईंनी, एका निरक्षर, ग्रामीण स्त्री ने मानवी जीवनातले एकात्मतेचे तत्त्व कथन केलेले आहे. “संसार म्हणजे दोन जीवाचा इचार।” काव्योक्तीत ‘अद्वैत’ सामावलेले आहे.

बहिणाबाईंचे काव्य हे ‘माणसा’ चे, ‘माणसा’ साठी असलेले काव्य आहे. त्यांना ‘माणूस’ आणि ‘जीवन’ यांची सुसंगती घडावी, हाच ध्यास होता. ‘माणसाने माणसारखे असावे’ हीच आस त्यांना होती. बहिणाबाईं खेदाने माणसालाच म्हणतात—

“मानसा मानसा

कधी व्हाशील मानूसा

लोभासाठी झाला

मानसाचा रे मानूस” (बहिणाबाईंची गाणी) (पृष्ठ क्रं. १८७)



स्वतः साठी सगळे जगतात. परार्थासाठी जगण्यातच जीवनाचे सार्थक. चंदनाचे परी त्वा शिजावे, हे तत्त्व साध्या—सरळ शब्दात व्यक्त करताना —

“सदा जगाच्या कारनी
चंदनापरी घसला
अरे सोतामधी त्याले

देव दिसला दिसला।” (बहिणाबाईची गाणी) (पृष्ठ क्रं. १८७)

स्वतःचे ठिकाणीच देवत्व आहे. ते पाहणाराच दुसऱ्यात देवत्व पाहतो, हे जीवनाचे साधे, सरळ तत्त्व त्यांनी मोजक्या शब्दातून कथन केले. बहिणाबाईचे साधे—सरळ, सोपे, सुबोध काव्यबोलही तत्त्वदर्शक सूचनांचे, सुभाषितांचे स्वरूपात व्यक्त होतात.

“ बिना कपाशीनं उले
त्याले बोंड म्हणू नही
हरी नामाईना बोले
त्याले तोंड म्हणू नही.”
“नही ऐके हरीनाम
त्याने कान म्हणू नही.”
“नही देवाचं दर्शन
त्याले डोया म्हणू नही.”
“धावा ऐकून आडला
त्याले पाय म्हणू नही.”
“जीले नही फुटे पान्हा
तिले माय म्हणू नही.”
“ज्याच्यामधी नही भाव
त्याले भक्ती म्हणू नही.”

बहिणाबाईच्या काव्याचे तत्त्वज्ञान वैशिष्ट्याविषयी श्री. प्र.के.अत्रे लिहितात,
“मानवी जीवनाकडे बघण्याचे एक स्पष्ट आणि प्रभावी तत्त्वज्ञान त्यांच्याजवळ होते.
एखादी बुद्धिमान तत्त्वज्ञानाची किंवा महाकवीची जणू काही प्रतिभाच त्यांना प्राप्त
झाली होती. म्हणून त्यांच्या काव्याचा सर्व आविष्कार सुभाषितांचा आहे.”^३

माणसाचं आयुष्य, जीवन, जन्म—मृत्यू ह्या विषयी बहिणाबाईंनी म्हटले—

“नही सरलं सरलं
जीवा तुझ येनं जानं



जसा घडला मुक्काम
त्याले म्हनती रे जीनं
आला सास, गेला सास
जीवा तुझं रे तंतर
अरे जगनं—मरनं

एक सासाचं अंतरं! “ (माझ्या जीवा पृष्ठ क्रं. १२८)

मानवी जीवन, जीवन—मृत्यू विषयी बहिणाबाईंनी अत्यंत समर्पक अशी व्याख्याच केलेली आहे जगणं—मरणं हे फक्त एका श्वासचं अंतर असून, आयुष्याचं सार्थक होण्यासाठी त्या जीवाला म्हणतात—

“गेली देही निंधीसनी वाव रे शेवट

नको लागू जीवा, सदर मतलबीपाठी “ (हिरीताचं देनं घेनं पृष्ठ क्रं. १३०)

कवयित्री बहिणाबाईंच्या माझी माय सरसोती, संसार, माझ्या जीवा, घरोट, मन, हिरीताचं देनं घेनं, लपे करमाची रेखा, आता माझा माले जीव, वाटच्या वाटसरा, खरा देवामधी देव, देव दिसला, देव कुठे? माणूस, इत्यादी कवितांतून तत्त्वज्ञानपर विचार व्यक्त झालेले आहे. त्यांचे जीवनानुभूतीतील निर्माण झालेला आचारांकित विचार तत्त्वज्ञान होय. त्यांचे विचार पोथीनिष्ठ नाहीत. जीवनगाथेतून स्फुरलेल्या त्यांचे तत्त्वविचारांच्या संदर्भात श्री. पु.ल. देशपांडे लिहितात, “कवितेचे वळण अनेकांनी मांडले. पण सुख्या—दुखाच्या जात्यात स्वतःचे जीवन भरडले जात असताना, त्या रमाचे सामवेद करून गाणारी बहिणाई एखादीच! जीवनात अपरिहार्यपणाने येणारे भोग मराठी भाषेच्या इतक्या लडिवाळ स्वरूपात सांगणारी बहिणाई तुम्हा आम्हाला उत्कट वात्सल्याने आंजारीत, गोंजारीत, हलवीत, खेळवीत गीताईच सांगून गेली.”

बहिणाबाईंच्या काव्यातील मानवी मूल्यांविषयी अशोक कोतवाल म्हणतात की, “शेती भाताची कामे करतांना श्रेष्ठ मानवी मूल्यांचा संदेश अत्यंत सोप्या भाषेतून देणारी अजरामर कविता बहिणाबाईंनी अभिव्यक्त केली आहे. त्यांच्या कवितेने निरपेक्ष ईश्वरभक्ती, सुणार ईहवाद यांचा संगम दिसून येतो.” मानवी मूल्यांवरील बहिणाबाईंची श्रद्धा, त्यांच्या कवितेलाचा अजरामर करते हा विचार महत्त्वपूर्ण होय.

बहिणाबाईंच्या कवितेतील तत्त्वज्ञानाबाबत डॉ. गव्हाणे म्हणतात, “बहिणाबाईंची कविता मानवी जगण्याला दिशा आणि बळ देणारी आहे. त्यांतलं तत्त्वज्ञान मातीतून अंकुर जितक्या सहजतेने उगवावा तितक्या सहजतेने अवरतांना आढळून येतो.”

बहिणाबाईंच्या कवितेत तत्त्वज्ञान सहजतेने येते. हे तत्त्वज्ञान बहिणाबाईंनी



दैनंदिन अनभवांच्या बळावर प्राप्त केले आहे. त्याची सहजनिर्मिती डॉ. गव्हाणे येथे अधोरेखित करतात.

समारोप :-

बहिणाबाई चौधरी यांचे साहित्यविषयक योगदान मोलाचे आहे. खानदेशातील कवयित्री 'बहिणाबाई चौधरी' यांचा निसर्गकन्या म्हणून आवर्जून उल्लेख करण्यात येतो. एका ग्रामीण स्त्रीच्या मुखावाटे बाहेर पडलेली गीतमय वाणी म्हणजेच बहिणाबाईची गाणी होय.

बहिणाबाई यांच्या काव्यांमधून ग्रामसंस्कृती कुटुंबसंस्था तसेच कोणत्याही समाजाच्या आचार, विचार, प्रथा, परंपराचालीरीती रुढी समाजजीवन धर्म संप्रदाय, पंथ विविध कला, जीवनविषयीचे तत्त्वज्ञान, विविध संस्था इत्यादी अंगोपांगांचा समावेश त्यांच्या साहित्यात होतो. बहिणाबाईंनी त्यांच्या आयुष्यात जे सोसले भोगले त्याचेतून काव्य निर्माण झाले. कवयित्री बहिणाबाई यांचे काव्यविषय, त्यांच्या काव्याचा आशय सामान्य ग्रामीण मानवी जीवन हा होय. या दृष्टीने त्यांना कवयित्री बहिणाबाई यांना निसर्गकन्या, खानदेशकन्या, ग्रामीण कवयित्री म्हणून ओळखले जाते.

निष्कर्ष :-

१. कवयित्री बहिणाबाईंनी त्यांच्या मनातील भाव—भावना स्वतःच्या बोली भाषेतून, तसेच कोणतीही कारागिरी न करता अभिव्यक्त केल्या आहेत.
२. कवयित्री बहिणाबाई चौधरी यांची काव्यरचना ही एक अपूर्व निर्मिती आहे. अशिक्षित असणाऱ्या एका ग्रामीण स्त्री जीवनाभूती, स्वतःची संसारचित्रे, स्वतःच्या बोलीतून अधोरेखित केली आहेत.
३. कवयित्री बहिणाबाईंच्या काव्यातील प्रेम हे जीवनावरचे आहे. माणसाच्या मानवतेवरचे आहे. निसर्गावरचे, भूमातेवरचे, कष्टावरचे प्रेम आहे.
४. बहिणाबाई काव्यातून त्यांची सूक्ष्म निरीक्षण शक्ती उपरोध, तत्त्वज्ञान, इ. चे दर्शन घडते.
५. लेवा बोलीसारख्या बोलीतून काव्यनिर्मिती करून बहिणाबाईंनी बोलीचे सामर्थ्य अधोरेखित केले आहे.
६. बहिणाबाईंच्या काव्य प्रेरणा कृषी—माती—मानव व एकूणच निसर्गाशी निगडित आहेत.
७. बहिणाबाईंची कविता पूर्णपणे लयबद्ध कविता आहे ओवी, गीत या प्रकारातून त्यांची कविता साकारते.



८. बहिणाबाईच्या कवितातील प्रतिमा प्रतीकसशष्ठी निसर्गमय आहे.

संदर्भ सूची :-

- १ अत्रे, प्र.के. (२०१०), बहिणाईची गाणी प्रस्तावना, सुचित्रा प्रकाशन, मुंबई, आवश्त्ती पंधरावी, पृष्ठ ७.
२. चौधरी, सोपानदेव (२०१०), बहिणाईची गाणी, सुचित्रा प्रकाशन, मुंबई, आवश्त्ती पंधरावी, पृष्ठ ६८.
३. महाजन, डॉ. सौ. प्रभावती (२०१२), खानदेश भूमी साहित्य आणि साहित्यिक, प्रज्ञा प्रबोधक प्रकाशन, सांगली, प्रथम आवश्त्ती, पृष्ठ १०५.
४. चौधरी, प्रभाकर श्रावण (२००८), बहिणाईची चौधरींची कहाणी, नागपूर, रुचा प्रकाशन, पृष्ठ ३२.
५. खरात, डॉ. प्रकाश (२००८), बहिणाईची चौधरी, संपादक अरुणा सवाणे, आकांक्षा प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती, पृष्ठ १८.



Impact Factor – 7.675

ISSN – 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April -2021

ISSUE No- 287 (CCLXXXV)

“Research in Science and Technology for Sustainable
Development”

Prof. Virag.S.Gawande

Chief Editor

Director

Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Dr. S. S. Thakare

Executive Editors

Principal

Rajarshee Shahu Science College, Chandur Railway

Dr.Mahesh P. Chikhale

Dr.Rekha V.Kene

Editor

Rajarshee Shahu Science College, Chandur Railway

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

**INDEX**

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Study Of Status Of Water Quality Of Selected Rivers Of Yavatmal District, Maharashtra.	A.J.Wanjari	1
2	E-Database : An Effective Tool in Library.	Amol S Chawande/ Dr. Sanjay N Wagh	5
3	Historical Development of LIS Education in India	Avinash G.Yette	10
4	Study Of Physico-Chemical Parameters Of Well Water For Potability Of Pandharkawada Town, Dist- Yavatmal, Maharashtra	Bhawana K. Madavi	14
5	Diversity of Diurnal Butterflies at Naulakhi Ecological Park, District Ujjain, Madhya Pradesh	Devendra Mishra/V.K. Sharma	18
6	Study Of Prevalance Of Dandruff, Scalp Pruritus And Associated Symptoms.	Dr. Namrata Khurana /Dr Uday Singh Ningwal	25
7	Jone's-Doles Equation Andmolecular Interaction Studies Of 1-Phenyl-3-[4-(2-Ethylimino-4-Phenylimino-1,3,5-Dithiazino)Amino Phenyl]Prop-2-Ene-1-One	S.S. Padhen/ A.B. Wadekar/ G.B. Andhale	28
8	Capacitance Study Of Pva Based Polymer Gel Electrolyte	Shital N. Bhad/Roshani N. Bhagat/Swati P. Aswale/V.S.Sangawar	31
9	Study of Soil Fertility To Applicable For Agriculture Field In Tiosa Region (Maharashtra).	Shruti Pramodrao Ingole	36
10	Synthesis, Characterization, and Catalytic Activity of Some Polychelates of Salen Type Schiff Base	A.D.Bansod / A.P. Thakare	41
11	Effect of the combined oral steroidal contraceptives pill (ethinylestradiol + norgestre) on the female wistar rats ovarian histological alteration.	M.P.Chikhale	49
12	A Differential Equation Analysis of Pandemic Disease Spread	R.V.Kene	53
13	Due to Storage condition, nutritional Changes in Oilseed Mustard (Brassica campestris L.)	S.P. Patharkar/G.B. Hedawoo/Sontakke, N.R	57
14	Conservation of Ethnobotnical Plant is One of The Way of Conservation of Environment	Dr.Mrs.Sharada K.Ulhe	65
15	Recent Deposition Techniques In Thin Films And Their Applications	Farhan. Ahmad I/A.P. Pachkawade/ Sakeena Masrat/ S.K. Devade	69
16	Xylaria polymorpha (Pers.)Grev. (Dead man's fingers) and its ethnomycological study	Hedawoo, G.B.	75
17	National Digital Library of India (NDLI)Services for the Nation: A Study	M P. Waghmare*, S. N. Wagh	79

**E-Database : An Effective Tool in Library****Amol S Chawande*; Dr. Sanjay N Wagh****

*Librarian, GES College of Education, Sangamner, Dist. Ahmednagar,

**Librarian, Sant Gadge Maharaj Mahavidyalaya Walgaon, Dist. Amravati

Corresponding Author Mail ID amolchawande@rediffmail.com**Abstract**

Basic function of library is to provide services to their users. Different kinds of services are provided by library now days, out of which Electronic database service is becoming more popular and useful for the users. Present paper discuss about use, impact of electronic database, advantages and disadvantages of electronic database. The main requirement of electronic database service is internet connectivity and computer terminal.

Keywords : Electronic Database, E-Database, Library Services**Introduction**

In the age of information libraries are connected to a vast ocean of Internet based services through various network. Electronic databases relevant to subjects are increasing at high speed, for supporting teaching, research and other academic activities every library need to connected with these databases. For providing effective service to the users of library every library professionals need to create, disseminate, store, manage information with the help of technology like, computers, software, and internet.

An online databases access by libraries through Internet to locate information stored in other computers around the world. With online searching facility users can access databases to retrieve information stored in different location using web-pages. In the advancement of information and communication technology users can access these databases from home, office or even in travelling with the help of computer connected to internet. Most of the electronic databases are emerged after 1990's. Electronic collection management and electronic information services are being pushed by the dramatic increase in the amount of digital information from an increasing variety of sources, by the new technologies in the information field, and by heightened user expectations.

What is E-database?

Electronic databases are organised collection of data or information that are stored in computer readable form and can be easily accessed, modified and updated. The database can either be publicly available or be private. Private databases can be accessed only by employees of the organisations that maintain the databases. Public databases are designed for access by the public.

According to Encyclopaedia Britannica "A library database is a searchable electronic index of published, reliable resources. Databases provide access to a wealth of useful research materials from academic journals, newspapers, and magazines. Some databases also include e-books, relevant Web resources, and various multimedia."

According to Wikipedia "A bibliographic database is a database of bibliographic records, an organized digital collection of references to published literature, including journal and newspaper articles, conference proceedings, reports, government and



legal publications, patents, books, etc. In contrast to library catalogue entries, large proportions of the bibliographic records in bibliographic databases describe articles, conference papers, etc., rather than complete monographs, and they generally contain very rich subject descriptions in the form of keywords, subject classification terms, or abstracts."

Types of E-Database

Databases are organised and maintained in different ways for different types of data or information. Data in a database may be predominantly:

- ❖ Word oriented (e.g. bibliographic, full-text, factual);
- ❖ Numeric (e.g. statistics, experimental values);
- ❖ Image both fixed images (e.g. photographs, drawings and graphics) and moving images (e.g. film of a lion catching prey, a flower opening); and
- ❖ Sound (e.g. recording of a sound of a tornado, or an explosion).

Advantages and Disadvantages

Advantages

1. Electronic databases store very large amounts of data
2. Electronic databases make it easier to query, search, filter and retrieve required data.
3. Electronic databases format, arrange and present information in customizable ways
4. Electronic databases can easily share the information with other software applications/programs
5. Electronic databases allow centralised use of information amongst many users over a network and therefore reduce duplication
6. Many built-in functions are available to in Electronic databases simplify calculations.
7. Speed - It can take minutes or seconds sometimes to search one or more databases while a comparable search in print indexes takes much longer.
8. Flexibility – word or search term can be linked with the help of Boolean operator which cannot done in manual search
9. More Resources – Electronic database provide many more resources than printed materials in library
10. Currency – Online electronic databases are updated frequently as compare to printed resources
11. E-resources may be accessed over the Internet therefore users need not physically visit the library. This is very useful for the users who reside in remote and far flung areas. The users may download the articles and save them in their PCs.
12. The same resource, i.e., article or journal may be accessed by many users at the same time.
13. E-resources may be accessed from anywhere, anytime as per the convenience of the users.
14. The users may search a large number of resources in one go through a single search interface.
15. E-Resources also provide usage statistics which help the library staff in finding out the usage of the product.
16. Articles/issues of journals appear online before their print version is available.
17. Hypertext format and links of e-resources lead users to related content and articles.



18. Electronic resources have audio, video and animation content which is not present in print format.

19. The subscription of e- resources helps libraries in saving space.

Disadvantages

1. Complexity
2. Cost of setting up database
3. Performance
4. Higher impact of failure
5. Too many returns – While online searching electronic databases can seek and find number of resources in record time out of which many are not suitable to users
6. False hit – Mismatch for the key word search are common
7. No cross reference - Perhaps the greatest disadvantage of online searching is the lack of cross-references that take the researcher from a poor choice of keywords to terms that will result in a higher rate of success. This is particularly true if he makes a typographical error or spell a word wrong.
8. The readers need to have access to Internet in order to read electronic resources.
9. If a library cancels or stops subscription to an e-journal, it is not certain that the library will get access to back issues of that journal. Whereas, library having printed material certainly has back issues of that journal in its possession. In case of e-books too, if a library stops subscription to ebooks, it is denied access to the e- book. Whereas the physical copy once bought always remains in the possession of the library.
10. Use of e- resources entails reading on screen which is tedious and harmful too.

Effect of Electronic Resources on Library Services

After development of Information and Communication Technology new services are emerge in library, the most prominent and popular service is to provide required information with the help of online databases. Following are the effect of electronic resources on library services are as follows

1. Increase in electronic databases and decrease in print collection
2. Due to decrease in print collection, various technical services like binding cost, processing cost, photocopy cost done by library reduces notably
3. While searching in electronic database is much easier than print collection to users as well as library staff
4. Need to train library staff to maintain electronic databases and provide additional training
5. Along with stack room library now a days have computer terminals for providing online services to their users
6. Increase in amount spend on electronic resources in each year as compare to previous year
7. As compare to store print collection, electronic databases required less space in library
8. Number of printing cost is increase by library, because users demand print copy of retrieved search
9. Increase in preferences by users to find information on electronic databases as compare to print material



Impact Factor – 7.675

ISSN – 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April -2021

ISSUE No- 287 (CCLXXXV)

“Research in Science and Technology for Sustainable
Development”

Prof. Virag.S.Gawande

Chief Editor

Director

Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Dr. S. S. Thakare

Executive Editors

Principal

Rajarshee Shahu Science College, Chandur Railway

Dr.Mahesh P. Chikhale

Dr.Rekha V.Kene

Editor

Rajarshee Shahu Science College, Chandur Railway

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

**INDEX**

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Study Of Status Of Water Quality Of Selected Rivers Of Yavatmal District, Maharashtra.	A.J.Wanjari	1
2	E-Database : An Effective Tool in Library.	Amol S Chawande/ Dr. Sanjay N Wagh	5 ✓
3	Historical Development of LIS Education in India	Avinash G.Yette	10
4	Study Of Physico-Chemical Parameters Of Well Water For Potability Of Pandharkawada Town, Dist- Yavatmal, Maharashtra	Bhawana K. Madavi	14
5	Diversity of Diurnal Butterflies at Naulakhi Ecological Park, District Ujjain, Madhya Pradesh	Devendra Mishra/V.K. Sharma	18
6	Study Of Prevalence Of Dandruff, Scalp Pruritus And Associated Symptoms.	Dr. Namrata Khurana /Dr Uday Singh Ningwal	25
7	Jone's-Doles Equation Andmolecular Interaction Studies Of 1-Phenyl-3-[4-(2-Ethylimino-4-Phenylimino-1,3,5-Dithiazino)Amino Phenyl]Prop-2-Ene-1-One	S.S. Padhen/ A.B. Wadekar/ G.B. Andhale	28
8	Capacitance Study Of Pva Based Polymer Gel Electrolyte	Shital N. Bhad/Roshani N. Bhagat/Swati P. Aswale/V.S.Sangawar	31
9	Study of Soil Fertility To Applicable For Agriculture Field In Tiosa Region (Maharashtra).	Shruti Pramodrao Ingole	36
10	Synthesis, Characterization, and Catalytic Activity of Some Polychelates of Salen Type Schiff Base	A.D.Bansod / A.P. Thakare	41
11	Effect of the combined oral steroidal contraceptives pill (ethinylestradiol + norgestre) on the female wistar rats ovarian histological alteration.	M.P.Chikhale	49
12	A Differential Equation Analysis of Pandemic Disease Spread	R.V.Kene	53
13	Due to Storage condition, nutritional Changes in Oilseed Mustard (Brassica campestris L.)	S.P. Patharkar/G.B. Hedawoo/Sontakke, N.R	57
14	Conservation of Ethnobotnical Plant is One of The Way of Conservation of Environment	Dr.Mrs.Sharada K.Ulhe	65
15	Recent Deposition Techniques In Thin Films And Their Applications	Farhan. Ahmad I/A.P. Pachkawade/ Sakeena Masrat/ S.K. Devade	69
16	Xylaria polymorpha (Pers.)Grev. (Dead man's fingers) and its ethnomycological study	Hedawoo, G.B.	75
17	National Digital Library of India (NDLI)Services for the Nation: A Study	M P. Waghmare*, S. N. Wagh	79 ✓

**National Digital Library of India (NDLI) Services for the Nation: A Study****M P. Waghmare*, S. N. Waghb**

a) Librarian, Rajarshree Shahu Science College, Chandur Railway 444904

b) Librarian, Sant Gadge Maharaj Mahavidyalaya, Walgaon, Dist. Amravati

444801 *Corresponding author E-mail: manojwaghmare.2008@rediffmail.com

Abstract

With the use of ICT tools the quality and quantity of contents available online are widely developed. The NDLI provides open access of digital content into one common online platform to the all-types users. This topic we are giving the information about National Digital Library of India and its technology enabled services to the nation.

Keywords: NDLI, ICT, E-resources, NDL India, Umang**Introduction:**

Everyday new technological advances affect the way information is handled in libraries. The impacts of technologies are felt by libraries in every aspect. The academic library has been from its inception an integral part of institutions of higher learning, rather than an appendix or adjunct. Internet has radically transformed access to information. ICT has impacted on every sphere of academic library activity especially in the form of the library collection development strategies, library building and consortia. ICT presents an opportunity to provide value-added information services and access to a wide variety of digital information resources to their clients. Furthermore, academic libraries are also using modern ICTs to automate their core functions, implement efficient and effective library cooperation and resource sharing networks, implement management information systems, develop institutional repositories of digital local contents, and digital libraries: and initiate ICT based capacity building programmes for library users.

In India, National Digital Library is the one of that which causes great impact on the e-resources. NDLI has been formed for free of cost services to all types of users such as students of all levels, teachers, professionals, researchers, public, differently abled people, all lifelong learners, librarians, library users. NDLI is an all-digital library that stores content (metadata) about various types of digital information such as books, journal, article, audios, videos, thesis and presentation, simulation and other education information relevant for the users. NDLI access are available on all popular forms of access devices including mobile apps such as NDL India app, Umang apps on android and iOS platforms for users.

NDLI initiated by the Ministry of Human Resource Development under National Mission on Education through Information and Communication Technology (NMEICT). NDLI starts as pilot project in April, 2015 with cost of Rs. 39.8 Corers. The Indian Institute of Technology, Kharagpur is the coordinator of this project. The NDL Portal has been made available at <https://ndl.iitkgp.ac.in> from February, 2016 with 24X7. NDLI was dedicated to the nation on dated 19th June 2018 by the hands of Union Human resource minister Prakash Javadekar.

NDLI provides the facilities of single window search and browse the e-resources for users. National Digital Library is accessible to all types of users such as students from KG to



PG, teachers, researchers, Government Officials, Public Servants, life-long learners, differently-abled learners, etc. National Digital Library currently provides the contents in 70 languages, both in Indian and Foreign. The user interface through which users can search/browse contents is mostly English and also available in Hindi and Bengali at present. The main objectives of NDL are built up a repository for national knowledge asset. NDL India is playing special role in academic library it supports to the libraries for access different type of e-resources. Another focus of the project is to create e-content, comprising video lectures, interactive questions and answers and books, in various languages. Keeping in mind the evolving technology, plans are on to make the interface available across all platforms - cell phones, tablets and laptops. Content will also be developed keeping in mind the needs of differently able students. The NDL App is also available from 28th December 2016 for the different types of learners. This app gives access to wide range of digital information. It is developed for help the students to prepare for entranced and competitive examinations, to enable people to learn from the world and to facilitate researchers to perform inter-linked exploration from multiple sources.

Purpose of National Digital Library

The main purpose of the NDL is to collect, store, and organize, information in digital form. NDL Promote digital information to all users at free and encourage co-operative efforts in research resource, computing, and communication networks. Strengthen communication and collaboration between and among educational institutions. Take leadership role in the generation and dissemination of information to all.

Subjects and Resources:

Resources related to subjects of Arts and Humanities, Languages, Engineering and Technology, Life science, Medical and Health Science, Physical and Basic sciences, Socialsciences are available in NDLI. In the Engineering available the common subjects such as Aerospace Engineering, Architecture, Chemical, Civil, Computer Science, Electrical, Electronics & Communication, Mechanical, Mining, Ocean, Textile Engineering. National Digital Library of India is the program which content Animation, Audio Lecture, Book, Dataset, Exercise, Handout, Image, Journal, Magazine, Model answer, Monograph, Newsletter, Note, Patent, Plan, Presentation, Proceeding, Question Paper, Report, Simulation, Technical Report, Thesis, Training Manual, Video Lecture, Web Courses of many type of subject for many user such as researchers, students from all education level, teachers, businessman, scientist, differentially able people, blind people & many can use it.

Available Resources: Present status

NDLI currently host KG to PG level educational contents. There are 64,651,364 and above resources available. 10 Million Items have been authored by 3 Lakh authors. Items are available in more than 70 languages. More than 60 types of learning resources are available.

In the pandemic situation fight against the Novel Corona Pandemic, MHRD through NDLI (<https://ndli.iitkgp.ac.in> and <https://www.ndli.gov.in>) developed and coordinated by IIT Kharagpur. NDLI has developed a special collection called 'Corona Outbreak: Study from Home'. NDLI has provides new features for online learning energetics.

Study at Home: The Study at Home section is dedicated to all students and researchers. This is divided into seven sub-part such as School, CBSC Examination

Preparatory, Science, Humanities, Literature, Law and management. Students can now access to books and learning resources from the comfort of their home.

Covid-19 Research Repository: This section is dedicated to research and information on the Covid-19 global pandemic. It has six sub-parts such as Scholarly publication, Journals & Conference, Data Set, Ideas & Funding, Documents & Videos and Challenges & Startup.

Featured Collections: This section dedicated to popular topics and renowned figures on a weekly basis. It has five sub-parts such as Birth centenary of Satyajit Ray, Topic of the Week, On this Day, Talk & Webinars, Person of Week. If you want to keep yourself updated, visit on this section

Access of NDLI:

The NDLI can be accessed in two types


Search: This is the first way to access digital content on NDLI. Search option helps to look for a particular item, with the option to refine the search by subject, author, source, or education level. If you want a specific item in mind, the 'Search' option is on the homepage. Type keyword into the search box for whatever you want and click Enter on the keyboard to access related information. NDLI provides the benefit of searching into three languages - English, Hindi and Bengali. You can simply click on the drop-down menu in the search bar, select your language, and type in keywords of the search item in English. It will be automatically converted into a word(s) in the chosen language and the information displayed on the screen.


Browse: This is the second way to access digital content on NDLI. The Browse option facilitates users to look through NDLI content using filters like subject, source of content, type of content or learning resource type.


Refining Search: If you have type a keyword in the search bar, NDLI provides you a list of content relating to your search. However, you can further refine the search on the basis of filters like Author, Subject Category, Educational Degree, Difficulty Level, Educational Level, File Format, Language, Learning Resource Type and Source as provided on the left-hand panel of the screen. Let us take a closer look at each of these filters


Access Restriction:


NDLI contents are classified into five categories based on their accessibility to the user. View of the contents, full text or not, is restrict by the source organization. While many organizations provide full text access to all their content, many would like to restrict it in some way or the other. When you look at an icon with each document indicates its accessibility.

 **Open:** full-text available to all types of registered users.

 **Limited:** part of the text is available but full-text requires permission of authorization by source Authority.

 **Subscribed:** full-text available for such institutions that have subscribed to the source

 **Authorized:** full-text access requires permission of authorization by source authority and special login to the source.

 **NDLI:** All the contents can be freely accessed in full-text mode through logging into NDLI

Registration Process:

When we are searching for an item of our requirements by entering a keyword on the search box in the homepage. Once the search results view, we can click on any one of them to



view the complete content. Users need to have an NDLI account to acquire them. NDLI provide two ways for registration such as individually and Institutionally/ bulk user.

Individually: For the individually registration, any individual can register with NDLI, need to follows two step registration process. Account set-up and account recovery. For account set-up visit the NDLI website click on Log In on the top right. If you have a member, enter your log in details to continue. If you are a new member, click Register. This appears a registration form where you can enter your personal details –such as name, e-mail id and password and so on. When you have done this, NDLI sends an activation link on the registered e-mail id. Then click on this link to activate the member and browse content easily at anywhere by using internet. For account recovery, when the user has forgotten his/her password then use the account recovery option. This option helps for recovers the account.

Institutionally/ bulk user: When the register a large number of users of an institute/ organization then mention the name of the institute/organization and sent an excel file in comma separated values (CSV) format to the ndlsupport. The process for make the file are as follows:

- ✓ Create an excel sheet for all users including with student, faculty and staff.
- ✓ This file contains in 1st column e-mail id, 2nd column first name, 3rd column last name.
- ✓ Then save the excel file in .CSV format.

Conclusion

With the invention of ICT, libraries now use various types of technologies to aid the services they render. Everyday new technological advances affect the way information is handled in libraries and information centres. The impacts of new technologies are felt by libraries in every aspect. Due to insufficient resources, libraries have been forced back to continue the scholarly research information, which have great impact to the users. To provide and fulfil the require and desire information to the users, NDLI is the best option to boost the service to the nation. NDLI is a boon for all types of users in the country, which enables to freely open access large number of scholarly digital content from branded publishers. NDLI are available on various platform such as computer, laptop, mobile phone etc by using internet, mobile apps like NDLI India app and Umang app. It available on 24X7.

References

1. Das, Partha Pratim., Plaban Kumar., Sarkar, Sudeshna., Gupta, Arobinda., Chakraborty, Sandip., Sutradhar, B., Chattopadhyay, Subrata., Ghosh, Mainak., Basu, Anupam., Chattopadhyay, Nanda Gopal (2016, Jan.–Feb) *National Digital Library: A Platform for Paradigm Shift in Education & Research in India, Science and Culture*. 82(1-2), pp. 4-11
2. Devi, Maya (2019) *National Digital Library of India: A Case Study*. Available online at https://www.researchgate.net/publication/339474442_National_Digital_Library_of_India
3. IIT Kharagpur, Team NDLI (2016, January) *National Digital Library: Building a National Asset*. *Yojana*. 60, pp. 19-23
4. Lihitkar, Shalini R. and Ghade, Vibha A. (2010) *Study of Selected Digital Libraries at National level*. Available online at <https://www.researchgate.net/publication/41043856>
5. Mishra, Pradip kumar (2015) *Open Access Publication: Freely Available Literature for Researchers*, *University News*. 53 (37), pp. 12-17



6. NDL. Retrieved, March. 20, 2021, form <https://ndl.iitkgp.ac.in/>
7. Singhal, Naveen Shanker (2012) *Research on Digital Library and Internet with Special Reference to Delhi NCR. Ph.D. Thesis in Library Science. ShriJagdishprasadJhabarmalTibarewala University. Available online at Shodhganga. <http://hdl.handle.net/10603/10294>*
8. Sundararajan, N., & Nanda Gopal, V. B. (2016) *Digitization of Higher Education in India: Making the Dream a Reality, University News. 54 (15), pp. 6-18*